

Makedonika

Vol 12 (1972)

Αφιερύεται εις την μνήμην Γεωργίου Θεμελή, Χαραλάμπους Λέκα

Les inscriptions de fête des mosaics de la coupole de Saint Georges (Rotonda) de Thessaloniki

Γεώργιος Γούναρης

doi: [10.12681/makedonika.1005](https://doi.org/10.12681/makedonika.1005)

Copyright © 2015, Γεώργιος Γούναρης

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Γούναρης Γ. (1972). Les inscriptions de fête des mosaics de la coupole de Saint Georges (Rotonda) de Thessaloniki. *Makedonika*, 12, 201–227. <https://doi.org/10.12681/makedonika.1005>

ΑΙ ΕΟΡΤΑΣΤΙΚΑΙ ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ
ΤΩΝ ΨΗΦΙΔΩΤΩΝ ΤΟΥ ΤΡΟΥΛΛΟΥ
ΤΟΥ ΑΓ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ (ROTONDA) ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

“Ολοι οί κατά καιρούς ασχοληθέντες με τὰ ψηφιδωτὰ τοῦ Ἀγ. Γεωργίου δὲν συμφωνοῦν ὡς πρὸς τὴν ἐποχὴν τῆς κατασκευῆς των¹. Οἱ περισσότεροι τῶν ἐρευνητῶν ἐστήριξαν τὰς ἀπόψεις των ἐπὶ τεχνοτροπικῶν στοιχείων, ἢ χρονολογία δὲ τῶν μωσαϊκῶν κυμαίνεται ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τοῦ Μ. Κωνσταντίνου μέχρι τοῦ ὀγδόου αἰῶνος. Οἱ E. Weigand καὶ M. Vickers, οἱ ὁποῖοι ἐχρονολόγησαν τὰ ψηφιδωτὰ ὁ μὲν πρῶτος εἰς τὸν 6ον αἰ., ὁ δὲ δεῦτερος εἰς τὰ μέσα τοῦ 5ου ἠκολούθησαν διαφορετικὴν ὁδὸν διὰ τὴν ἐξαγωγήν τῶν συμπερασμάτων των.

Ἡ παρούσα μελέτη ἔχει σκοπὸν νὰ ἐξετάσῃ τὰς ἐπιγραφάς, αἱ ὁποῖαι ὑπάρχουν ἐπὶ τῶν ψηφιδωτῶν τοῦ ναοῦ καὶ ἀναφέρονται εἰς τοὺς εἰκονιζομένους ἁγίους. Τὰ συμπεράσματα ποὺ θὰ ἀκολουθήσουν θὰ βασιζῶνται κυρίως εἰς ἐπιγραφικὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ὅλοι σχεδὸν οἱ ἐρευνηταὶ δὲν ἔλαβον ὑπ’ ὄψιν των διὰ τὴν χρονολόγησιν τῶν ψηφιδωτῶν.

Ἡ χαμηλότερα ζώνη τοῦ σωζομένου τμήματος τῶν ψηφιδωτῶν τοῦ θόλου διασώζει ἐπτά ἐκ τῶν ὀκτῶ ἀρχικῶς ὑπαρχόντων διαχώρων. Τὸ ἀπολεσθὲν διάχωρον εὐρίσκετο ἐπάνω ἀπὸ τὸ ἀνοιγμα τῆς ἀψίδος. Εἰς τὰ ἐπτά αὐτὰ διάχωρα εἰκονίζονται φανταστικὰ μᾶλλον οἰκοδομήματα με πλουσίαν καὶ ὑπερβολικὴν διακόσμησιν. Τῶν οἰκοδομημάτων αὐτῶν, τῶν παριστάντων ἁγίον Βῆμα ἐκκλησίας, ὑπάρχουν τέσσαρες παραλλαγαί, ἐκάστη τῶν ὁποίων παρουσιάζεται δύο φορές. Θυμίζουν δὲ σκηνικὰ ἢ σκηνικὰς προσόψεις τῶν ἐλληνιστικῶν καὶ ρωμαϊκῶν θεάτρων, ἀλλὰ καὶ προσόψεις τῶν εὐρισκομένων εἰς τὴν Πέτραν τῆς Ἀραβίας τάφων². Ἐκαστον διάχωρον χω-

1. Διὰ τὴν παλαιότεραν βιβλιογραφίαν βλ. E. Weigand, *Der Kalenderfries von Hagios Georgios in Thessalonike. Datierung, Ideen und Kunstgeschichtliche Stellung*, BZ, τ. 39 (1939), σ. 116 κ.έ. Βλ. ἐπίσης τὸ ἄρθρον τοῦ H. Topp, *Quelques remarques sur les mosaïques de l'église Saint-Georges à Thessalonique*, εἰς τὰ Πρακτικὰ τοῦ Θ' Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου, Θεσσαλονίκη 1953 (Ἀθήναι 1955), τ. Α', σ. 489-498, ἐπίσης M. Vickers, *The Date of the Mosaics of the Rotunda at Thessaloniki*, P.B.S.R., τ. 38 (1970), σ. 183-187, καὶ P. Cattani, *La Rotonda e i mosaici di San Giorgio a Salonico*, Bologna 1972.

2. H. Topp, ἑ.ἀ., σ. 493, πίν. 167, 1, 2, ὅπου καὶ ἡ παλαιότερα βιβλιογραφία.

ρίζεται από τῶν παραπλεύρως του εὑρισκομένου δι' ἐνὸς ἐσχηματοποιημένου δένδρου, πιθανῶς τοῦ δένδρου τῆς ζωῆς. Ἐμπροσθεν τῶν οἰκοδομημάτων ἴστανται δεόμενοι ἄγιοι, ἀρχικῶς ἴσως εἴκοσι τὸν ἀριθμόν¹, νῦν δὲ σωζόμενοι, λόγῳ τῆς καταστροφῆς τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ μερικῶν ἁγίων ἐκ τῶν λοιπῶν διαχώρων, δεκαπέντε². Ἄπαντες ἀνήκουν εἰς τὴν προκωνσταντινείου ἐποχῆν, οἱ πλεῖστοι δὲ ἐξ αὐτῶν ἐμαρτύρησαν ὑπὲρ τῆς πίστεως κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Διοκλητιανοῦ. Παραπλεύρως αὐτῶν ὑπάρχουν ἐπιγραφαί, αἱ ὁποῖαι διὰ μαύρων ψηφίδων κατεσκευασμένα περιλαμβάνουν τὸ ὄνομα, τὸ ἀξίωμα καὶ τὸν μῆνα ἑορτῆς τῶν. Ἐκ τῶν ἁγίων τινὲς φέρουν γλαμύδα (στρατιωτικοί), τινὲς δὲ φαιλόνιον. Εἰς τὰς ἐπιγραφάς, ὅπως εἶπομεν, ὑπάρχει τὸ ὄνομα τῶν ἁγίων χωρὶς τὸν προσδιορισμόν: Ἄγιος, ἀπεικονίζονται δὲ ἅπαντες χωρὶς φωτοστέφανον εἰς τὴν κεφαλῆν. Τοῦτο ἔχουν ἤδη παρατηρήσει οἱ προγενέστεροι ἐρευνηταί³. Δὲν ὑπάρχει ὁμοῦ ἀμφιβολία ὅτι οἱ σύγχρονοὶ τῶν τοὺς ἐθεώρουν ὡς ἁγίους.

Δὲν θὰ ἀσχοληθῶμεν εἰς αὐτὴν μας τὴν μελέτην μὲ τὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα δημιουργεῖ ἡ ἀπεικόνισις αὐτῶν τῶν ἁγίων καθὼς καὶ ἡ ἀναγραφή τοῦ μηνὸς τῆς ἑορτῆς τῶν. Εἶναι προβλήματα ποῦ ἀπησχόλησαν ἄλλους ἐρευνητὰς καὶ μὲ τὰ ὁποῖα πιστεύω ὅτι θὰ ἀσχοληθῇ ὁ Η. Τοργ εἰς τὸ ὑπό

1. E. Weigand, ἔ.ἀ., σ. 120.

2. Δὲν εἶναι ἄσκοπον, νομίζω, νὰ ἐπισημάνωμεν τοὺς καταστραφέντας ἁγίους. Ἀρχίζονται ἐκ τοῦ δυτικοῦ διαχώρου μὲ κατεῦθυνσιν πρὸς ΒΑ παρατηρούμεν: α) ἀπὸ τὸ δυτικὸν διάχωρον, τὸ ὁποῖον περιελάμβανε τρεῖς ἁγίους, ἔχει καταστροφή ἢ ἐπιγραφή τοῦ ἀκραιῶ ἀριστεροῦ καὶ ἡ μορφή τοῦ κεντρικοῦ, τοῦ ὁποίου ὁμοῦ σώζεται ἢ ἐπιγραφή (Ρωμανός) β) ἀπὸ τὸ ΒΔ διάχωρον ἔχει καταστροφή ἢ ἐπιγραφή τοῦ ἀριστεροῦ ἁγίου, σώζεται ὁμοῦ ἢ μορφή του γ) ἀπὸ τὸ Β ἔχει καταστροφή ἔν μέρει τὸ κεντρικὸν τμήμα, ὅπου εἰκονίζεται σταυρὸς εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὁποίου ἴπταται τὸ Ἄγ. Πνεῦμα δ) ἀπὸ τὸ ΒΑ διάχωρον, εἰς τὸ ὁποῖον ἵπάρχουν τρεῖς ἄγιοι, ἔχει καταστροφή ἔν μέρει ἢ μορφή καὶ ἢ ἐπιγραφή τοῦ ἀκραιῶ δεξιοῦ (Κυρίλλου) ε) τὸ ἄνωθεν τοῦ ἀνοίγματος τῆς ἀψίδος διάχωρον ἔχει καταστροφή ἔντελῶς στ) ἀπὸ τὸ ΝΑ διάχωρον λείπει ἡ μορφή καὶ ἢ ἐπιγραφή τοῦ ἀκραιῶ ἀριστεροῦ ἁγίου ζ) τὸ Ν διάχωρον διασώζει τὰς μορφὰς καὶ τὰς ἐπιγραφὰς τῶν ἁγίων η) τὸ ΝΔ διασώζει τὰς μορφὰς καὶ τῶν δύο ἁγίων, ἀλλὰ ἔχει καταστροφή ἢ ἐπιγραφή τοῦ ἀκραιῶ ἀριστεροῦ.

3. Πρβλ. Κ. Ζησίου, ΠΑΕ, 1913, σ. 123-129, καὶ E. Weigand, ἔ.ἀ., σ. 136. Ἐδῶ ὁμοῦ πρέπει νὰ σημειώσωμεν τὸ ἐξῆς: Ὑπερῶν τῶν ἁγ. Θερινῶ καὶ Λέοντος—ἀμφότεροι εἶναι στρατιωτικοὶ ἄγιοι—κρέματα ἐκ τριῶν ἄλυσίδων ἐν κυκλικὸν ἀντικείμενον μὲ πολυτίμου λίθου διακοσμημένον. Ἐσκέφθημεν κατ' ἀρχὰς ὅτι πρόκειται διὰ πολυέλαιον. Ἡ ὁμοιότης ὁμοῦ τοῦ ἀντικείμενου αὐτοῦ μὲ τὰς coronas vitae τῶν ἁγίων τοῦ Βαπτιστηρίου τῶν Ὀρθοδόξων τῆς Ravenna καὶ τοῦ χοροῦ τῶν Μαρτύρων τοῦ Ἄγ. Ἀπολλιναρίου τοῦ Νέου τῆς ἰδίας πόλεως (πρβλ. F. Deichmann, Frühchristliche Bauten und Mosaiken von Ravenna, Baden-Baden 1958, πίν. 42-43 καὶ 104-106) μᾶς δίδει τὴν ἀφορμὴν νὰ σκεφθῶμεν μήπως πράγματι καὶ εἰς τὸν Ἄγ. Γεώργιον ἔχομεν στεφάνους δόξης. Ἐναντίον αὐτῆς τῆς ἀπόψεως στρατεύονται τὰ ἐξῆς: α) Διατὶ ὑπάρχουν μόνον εἰς τοὺς ἁγίους Θερινὸν καὶ Λέοντα καὶ ὄχι εἰς ὅλους τοὺς ἁγίους β) Διατὶ κρέμονται δι' ἄλυσίδων.

ἐκδοσιν διὰ τὸν Ἁγ. Γεώργιον βιβλίον του. Δὲν θὰ ἤθελον ὁμως νὰ ἀφήσω ἀσχολίαστον τὴν ἀποψιν τοῦ E. Weigand¹, ὅτι δηλαδὴ, ἐπειδὴ ὁ ἀναγραφόμενος μὴν ἐορτῆς τοῦ Ἁγ. Δαμιανοῦ εἶναι ὁ Σεπτέμβριος, τὰ ψηφιδωτὰ δὲν πρέπει νὰ ἔχουν γίνῃ προ τῶν ἀρχῶν τοῦ βου αἱ. καὶ τοῦτο, διότι δῆθεν ἡ λατρεία τῶν Ἁγ. Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ πρέπει νὰ ἦλθεν εἰς τὴν Ἄνατολὴν ἀπὸ τὴν Δύσιν, ὅπου ἐμφανίζεται διὰ πρώτην φορὰν τὸν βον αἱ. Βεβαίως δὲν χωρεῖ ἀμφισβήτησις, ὅτι μόνον ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία τιμᾷ τὴν μνήμην τῶν Ἁγ. Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ κατὰ τὸν μῆνα Σεπτέμβριον² καὶ ὅτι μέχρι τοῦ βου αἱ. ὑπῆρχε στενὸς δεσμὸς μεταξύ τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Ρώμης καὶ τῆς Θεσσαλονίκης³. Πρέπει ὁμως νὰ ἀναφερθῇ ὅτι ὑπάρχουν τρεῖς συζυγίαι τοιοῦτων ἁγίων. Ἡ πρώτη ἐορτάζει τὴν 1ην Νοεμβρίου, οἱ δὲ ἅγιοι κατήγοντο ἀπὸ τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ ἀναφέρονται ὡς υἱοὶ τῆς Θεοδότης, εὐρὸν δὲ φυσιολογικὸν θάνατον. Ἡ δευτέρα συζυγία ἐορτάζει τὴν 1ην Ἰουλίου. Οἱ ἅγιοι κατήγοντο ἀπὸ τὴν Ρώμην καὶ ἔζησαν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Καρίνου καὶ Νουμεριανοῦ, ἀπέθανον δὲ ἐκ βιαίου θανάτου. Ἡ τρίτη συζυγία ἐορτάζει τὴν 17ην Ὀκτωβρίου, οἱ δὲ ἅγιοι κατήγοντο ἀπὸ τὴν Ἀραβίαν καὶ ἐμαρτύρησαν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Διοκλητιανοῦ εἰς τὰς Αἰγὰς Κιλικίας. Πάντες ἤσκησαν τὴν ἱατρικὴν ἄνευ ἀμοιβῆς, γεγονός τὸ ὁποῖον ἀπέδωκεν εἰς αὐτοὺς τὸν τίτλον «Ἀνάργυροι»⁴. Ποία λοιπὸν ἀπὸ τὰς τρεῖς συζυγίας ἁγίων εἰκονίζεται εἰς τὰ μωσαϊκὰ τοῦ Ἁγ. Γεωργίου; Ὅσον δύσκολον εἶναι νὰ λυθῇ τὸ πρόβλημα τοῦτο, ἄλλο τόσον δύσκολον εἶναι νὰ υποστηριχθῇ ὅτι ἡ λατρεία τῶν ἁγίων αὐτῶν ἐπέρασεν εἰς τὴν Ἄνατολὴν ἀπὸ τὴν Ρώμην. Τὸ γεγονός ὅτι αἱ δύο συζυγίαι τῶν ἁγίων κατήγοντο ἀπὸ τὴν Ἄνατολὴν δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἀφίνη ἀδιαφόρους. Εἶναι ἐξ ἄλλου πολὺ φανερόν ὅτι ἡ παράδοσις τῆς Ἄνατολῆς ἔχει θρέψει τὸν καλλιτέχνην ἢ τοὺς καλλιτέχνους τοῦ Ἁγ. Γεωργίου ὄχι μόνον μὲ τὰ στοιχεῖα τῆς τέχνης τῆς, ἀλλὰ πολὺ πιθανὸν ἐπέδρασεν καὶ εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν ἁγίων. Ὅλοι οἱ ἀπεικονιζόμενοι εἰς τὰ ψηφιδωτὰ τοῦ Ἁγ. Γεωργίου ἅγιοι ἐκ τῆς Ἄνατολῆς προέρχονται καὶ εἰς τὴν Ἄνατολὴν ἐμαρτύρησαν. Διατί λοιπὸν πρέπει νὰ διακρίνωμεν εἰς τὰ μωσαϊκὰ καὶ εἰς τὸν μῆνα ἐορτῆς τῶν δυτικῶν ἐπίδρασιν⁵; Τὸ γεγο-

1. E. Weigand, ἔ.ἀ., σ. 127 κ.έ.

2. E. Weigand, ἔ.ἀ., σ. 127.

3. O. Tafrafi, Topographie de Thessalonique, Paris 1913, σ. 33-34.

4. Μαυρικίου Διακόνου, Συναξαριστῆς τῶν δώδεκα μηνῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ, μεταφρασθεὶς ὑπὸ Νικοδήμου Ἀγορείτου, Ζάκυνθος 1868, σ. 163, 18 Ὀκτωβρίου, καὶ H. Delehaye, S. C., Oct. 17°: 144^{2a}, Jul. 1°: 791^{3a}, Nov. 1°: 185⁴. Περὶ τῆς καθιερωσέως τῆς λατρείας τῶν Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ βλ. P. Peeters, Le trefonds oriental de l'hagiographie byzantine, Bruxelles 1950, σ. 65 κ.έ. Περὶ τοῦ εἰκονογραφικοῦ τύπου τῶν ἁγίων βλ. A. Ξυγγοπούλου, Ἀνάγλυφον τῶν Ἁγ. Ἀναργύρων εἰς Ἁγ. Μάρκον Βενετίας, AD 1965, A', σ. 87 κ.έ.

5. E. Weigand, ἔ.ἀ., σ. 128, καὶ L. Duchesne, BZ, τ. I (1892), σ. 531 κ.έ.

νός ὅτι οἱ μῆνες ἑορτῆς μερικῶν ἁγίων τοῦ Ἁγ. Γεωργίου συμφωνοῦν μὲ τoὺς μῆνας τοῦ λατινικοῦ μαρτυρολογίου οὐδὲν ἄλλο σημαίνει παρά ὅτι ὑπῆρξε κοινὴ ἢ πηγὴ προελεύσεως τῆς ἱστορίας τοῦ μαρτυρίου τῶν ἁγίων. Ὡς τοιαύτην δὲ πηγὴν πρέπει νὰ θεωρήσωμεν τὰς παραδόσεις περὶ τῶν μαρτυρίων τῶν ἁγίων, αἱ ὁποῖαι ἐκυκλοφόρουν ἀπὸ στόματος εἰς στόμα μεταξὺ τῶν πιστῶν τῶν πρωτοχριστιανικῶν αἰῶνων πρὶν ἢ γραφοῦν τὰ συναξάρια τῶν ἁγίων. Ὡς ἀπόδειξις δὲ τῆς πρωίμου χρονολογίας τῶν μωσαϊκῶν ἕς θεωρηθῆ καὶ τοῦτο, ὅτι οἱ ἀναγραφόμενοι μῆνες διὰ μερικοὺς ἐκ τῶν ἁγίων εἶναι διαφορετικοὶ ἀπὸ αὐτοῦς ποὺ σημειώνονται εἰς τὰ συναξάρια¹.

Ἡ γνώμη τοῦ E. Weigand², ὅτι δηλαδή περὶ τὸ 530 μ.Χ. διευρύνεται τὸ λατινικὸν μαρτυρολόγιον καὶ συμπεριλαμβάνει καὶ ἁγίους ἀπὸ τὸ ἀνατολικόν, δὲν ἔχει βαρύνουσαν θέσιν διὰ τὴν χρονολόγησιν τῶν ἡμετέρων μωσαϊκῶν. Θὰ εἴπωμεν μάλιστα, ὅτι ὁ Weigand, ἐνῶ ὑποστηρίζει ἀφ' ἑνὸς τὴν ἐπίδρασιν τῆς Ρώμης εἰς τὴν εἰκονογράφησιν τοῦ Ἁγ. Γεωργίου, διὰ τοῦ ἰσχυρισμοῦ του αὐτοῦ βλέπει μίαν παλινδρόμησιν μερικῶν ἁγίων ἀπὸ τὴν Ἄνατολὴν εἰς τὴν Δύσιν καὶ πάλιν ἐπιστροφὴν τῶν εἰς τὴν Ἄνατολὴν.

Α'. ΑΙ ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ

Θὰ ἐξετάσωμεν τὰς ἐπιγραφὰς τοῦ Ἁγ. Γεωργίου ἀρχίζοντες ἀπὸ τὸ ἄνωθεν τῆς δυτικῆς εἰσόδου εὐρισκόμενον διάχωρον μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ ἀριστερὰ πρὸς τὰ δεξιὰ.

1. Δυτικὸν διάχωρον

α. *Ρωμα/νοῦ /προεσβ(υτέρου)* (εἰκ. 1). Ἡ συμπλήρωσις *προεσβ(ευτοῦ)* ἀπὸ τοὺς Ch. Texier-R. Pullan, *Byzantine Architecture*, London 1864, σ. 138, δὲν εἶναι ὀρθή. Δὲν εἶναι δυνατὴ ἢ ταῦτισις τοῦ ἁγίου, διότι λείπει ἢ ἔνδειξις τοῦ μηνός. Ἴσως πρόκειται διὰ τὸν μάρτυρα ἀπὸ τὴν Καισάρειαν τῆς Παλαιστίνης, ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται εἰς τὸ *Synaxarium Constantinopolitanum* (S.C.) τὴν 18ην Νοεμβρίου ὡς διάκονος³.

β. *Εὐκαρ/πίωνος /στρατ(ιώτου) /μηνί Δε/ζεμβρί(φ.)* (εἰκ. 2). Οἱ Texier-Pullan, ἔ.ά., σ. 138 καὶ ὁ Weigand, ἔ.ά., σ. 123, συμπληρώνουν Δεκεμβρίου. Πρέπει ὅμως νὰ συμπληρωθῆ μὲ δοτικὴν διὰ νὰ συμφωνῆ μὲ τὴν δοτικὴν μηνί. Ὁ J. Kurth, A.M., XXII (1897), πίν. XVI, 1, γράφει τὴν λέξιν *Στροτ-*

1. K. Ζησίου, ΠΑΕ, 1913, σ. 123-129.

2. E. Weigand, ἔ.ά., 125. Πρβλ. καὶ H. Achelis, *Die Martyrologien*, Abh. Göttingen N.F. III, Berlin 1900, σ. 40.

3. S. C., 235 κ.ε.

χωρὶς τὸ σημεῖον συντηρήσεως S ἴσως ἔνεκα τῆς μερικῆς καταστροφῆς του. Οἱ L. Duchesne-M. Bayet, Mémoire sur une mission au Mont Athos, Paris 1877, σ. 321, γράφουν τὴν αὐτὴν λέξιν χωρὶς τὸ -τ- καὶ τὸ σημεῖον συντηρήσεως S. Ἴσως νὰ ἦτο αὐτὴ ἡ κατάστασις τῆς λέξεως πρὸ τῶν συντηρήσεων καὶ ἴσως τῶν ἐπισκευῶν, αἱ ὁποῖαι ἐγένοντο ἀπὸ τὸν S. Rossi τὸ 1889.

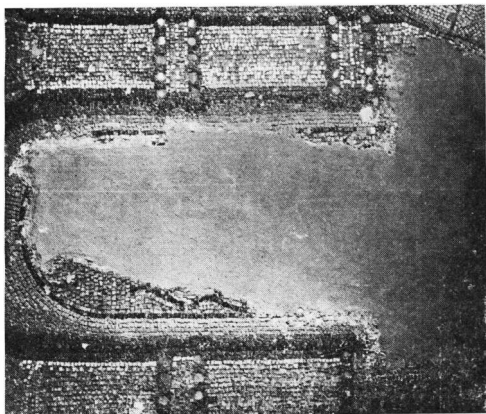
Εἰκ. 1. Ἐπιγραφή Ρωμανοῦ

Ὁ ἅγιος ἀναφέρεται εἰς τὸ S. C. ὡς μαρτυρήσας μετὰ τοῦ Τροφίμου εἰς τὰς 18 Μαρτίου. Τὴν αὐτὴν ἡμερομηνίαν φέρονται ἑορτάζοντες καὶ εἰς τὸν Συναξαριστὴν τῶν δώδεκα μηνῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ τοῦ Μαυρικίου Διακόνου. Ἐναντιῶτως, συμφώνως μὲ μίαν διόρθωσιν τοῦ H. Delehaye εἰς τὸ Martyrologium Hieronymianum (M.H.), τοποθετοῦνται εἰς τὰς 30 Νοεμβρίου ὡς μάρτυρες εἰς τὴν Νικομήδειαν¹.

2. ΒΔ διὰ χ ο ρ ο ν.

Εἰς αὐτὸ ὑπάρχουν δύο ἅγιοι. Ἡ ἐπιγραφή τοῦ ἀριστεροῦ ἔχει καταστροφῆ.

1. S. C., 545· Acta SS. Nov. II, 2, Brüssel 1931, σ. 629: In Nicomedia sanctorum Trofimi et Eucarpionis. Πρβλ. καὶ Μαυρικίου Διακόνου, Συναξαριστής, ἔ.α., σ. 209, 18 Μαρτίου.

Εικ. 3. 'Επιγραφή Ἀρκαδίου(;)· Διασοβέν-
τα τμήματα τοῦ πρώτου γράμματος τοῦ α'
καὶ β' στίχου

Εικ. 2. 'Επιγραφή Ἐγκαπίτου

α. Α [...] δ [.....] (εικ. 3). Τῆς ἐπιγραφῆς αὐτῆς σώζονται σήμερον μόνον τμήματα τοῦ πρώτου γράμματος τοῦ α' καὶ β' στίχου. Δὲν ἀναφέρεται οὔτε ἀπὸ τοὺς Texier-Pullan, ἔ.ἀ., σ. 138-141, οὔτε ἀπὸ τοὺς Duchesne-Bayet, ἔ.ἀ., σ. 321-322. Τὴν ἀναφέρει μόνον ὁ Kurth, ἔ.ἀ., σ. 471, πίν. XVI, 8, ἀπ' ὅπου ἴσως τὴν ἔλαβε καὶ ὁ E. Weigand. Πιθανῶς ἡ ἀποκάλυψις τῆς ἐγίνε μετὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ S. Rossi. Ἐξίον ἀπορίας εἶναι τὸ πῶς ὁ Kurth ἀνέγνωσε τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου ὡς Ἄριστάρχου¹. Ἀπὸ τὸ ἐν μέρει σωζόμενον σήμερον πρῶτον γράμμα τοῦ δευτέρου στίχου δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναγνώσωμεν Ἄριστάρχου. Ἡ ἀρχὴ τῆς κάτω κεραίας μᾶς ὀδηγεῖ εἰς τὸ γράμμα Δ καὶ ὄχι τὸ Χ. Δὲν εἶναι δυνατὸν ἐξ ἄλλου νὰ εἶναι τὸ γράμμα Χ, διότι ἀποκλείεται ἡ διασταύρωσις τῶν δύο κεραίων νὰ ἐγένετο εἰς τόσον ὑψηλὸν σημεῖον. Εἰς αὐτὸ τὸ συμπέρασμα καταλήγομεν βλέποντες τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Χοραύλου, μοναδικῆ περιπτώσις ὅπου ὑπάρχει Χ εἰς τὰς ἐπιγραφάς μας. Ὑποθέτομεν ὅτι πρόκειται μᾶλλον περὶ τοῦ ἁγίου Ἄρκαδίου, ὀσίου καὶ ἀσκητοῦ Κυπρίου, ὅστις ἐξῆσεν τὸν Δ' μ.Χ. αἰ. καὶ ἦτο «ὄσφυν νοητὴν ἀρεταῖς ἐζωσμένος»².

β. Ἄνανι|ου πρεσι|β(υτέρου) μνη| Ἰανου|αρί(ω) (εικ. 4). Ἡ ἀνάγνωσις τῆς συντεταγμένης λέξεως πρεσιβς ὡς πρεσβευτοῦ ὑπὸ τῶν Texier-Pullan, ἔ.ἀ., σ. 139 δὲν εἶναι ὀρθή. Ὁ Ἄνανίας πρέπει νὰ εἶναι μᾶλλον ὁ μάρτυρας ἀπὸ τὴν Φοινίκην, ὁ ὁποῖος παραδίδεται εἰς τὰς 27 Ἰανουαρίου εἰς τὸ S. C. καὶ εἰς τὰς 26 Ἰανουαρίου εἰς τὸ Μηνολόγιον τοῦ Βασιλείου (M. B.)³.

3. Β ό ρ ε ι ο ν δ ι ά χ ω ρ ο ν

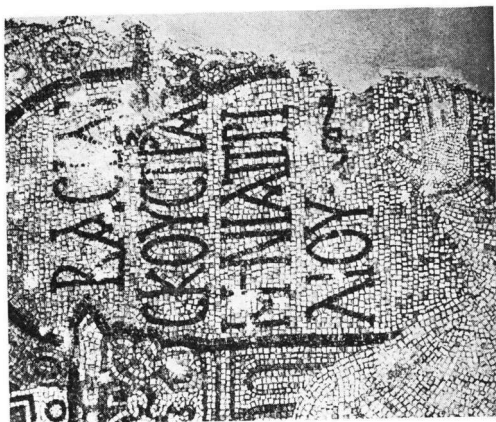
Εἰς αὐτὸ ὑπάρχουν δύο ἅγιοι.

α. Βασιλί|σκου στρα(τιώτου) μνη| Ἀπρι|λί(ω) (εικ. 5). Τὴν ἐπιγραφὴν παραδίδει ἀκριβέστερον ὁ Kurth, ἔ.ἀ., πίν. XVI, 7, ἐνῶ οἱ Texier-Pullan τὴν ἀντιγράφουν μὲ λάθη. Περιέργως εἶναι ἡ ὀφιοειδῆς γραμμὴ ἡ ὅποια εὐρίσκειται μετὰ τὴν λέξιν Ἀπριλίου. Ὑποθέτομεν ὅτι εἶναι συμπλήρωσις τοῦ S. Rossi. Δὲν δυνάμεθα ὅμως νὰ εἴπωμεν τὸ αὐτὸ καὶ διὰ τὴν ὑπαρξιν τῆς κα-

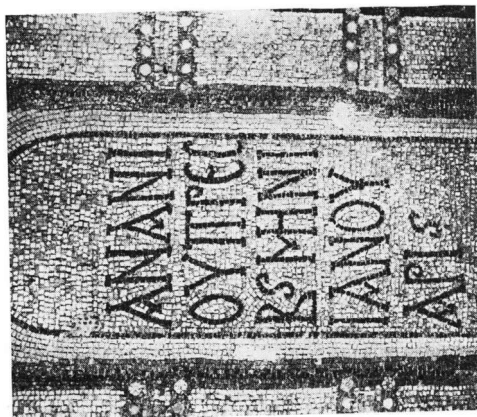
1. Ὁ J. Kurth, ὅστις εἶδε καὶ ἀνέγνωσε τὴν ἐπιγραφὴν γράφει ὅτι: «τὸ σχῆμα καὶ τὸ μέγεθος τῶν γραμμάτων εἶναι τόσον διαφορετικὰ ἀπὸ τὰ γράμματα τῶν ἄλλων ἐπιγραφῶν, ὥστε εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ εἶναι τὰ ἀρχικά. Δυστυχῶς τώρα δὲν δυνάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν ποῖον εἶναι τὸ πρωτότυπον καὶ ποῖα ἡ ἐπιζωγράφησις τοῦ Rossi». Πρβλ. AM, τ. 22 (1897), σ. 471.

2. S. C. Ian. 26¹, 423². Πρβλ. καὶ Μαυρικίου Διακόνοῦ, Συναξαριστής, ἔ.ἀ., 26 Ἰανουαρίου καὶ 6 Μαρτίου. Οὐδεὶς μάρτυς ἢ ἐπίσκοπος Ἄρκαδιος ἀναφέρεται κατὰ τὸν μῆνα Ἀπρίλιον. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως εἰς τὴν ἐπιγραφὴν νὰ ἀνεφέρετο ὁ μὴν Ἀπρίλιος, χωρὶς νὰ εἶναι ἀπαραίτητον νὰ συμφωνῇ μὲ τὰ συναξάρια.

3. E. Weigand, ἔ.ἀ., σ. 122, καὶ H. Delhaye, S. C. σ. 426· M.B., Turino 1907, N. 352, σ. 95.

Εικ. 5. Ἐπιγραφή Βασιλείσου

Εικ. 4. Ἐπιγραφή Ἀνανίου

ταλήξεως -ου εἰς τὴν λέξιν Ἐπριλίου, διότι οὕτως εἶχον ἀναγνώσει ταύτην τὸ 1877 οἱ Duchesne-Bayet, ἔ.ἀ., σ. 322. Πρόκειται ἄραγε περὶ τῆς ἀρχικῆς ἐπιγραφῆς ἢ εἶναι μεταγενεστέρα τις ἐπιδιόρθωσις; Ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι τὸ ὅτι εἰς οὐδεμίαν ἄλλην τῶν ἐπιγραφῶν μας εἶναι γραμμὴν ὄλη ἢ λέξις τοῦ μηνός, καίτοι ὑπῆρχεν εἰς πολλὰς ἐξ αὐτῶν χῶρος πρὸς τοῦτο. Ἡ ἀναγραφή δὲ εἰς πῶσιν γενικὴν εἶναι λανθασμένη. Ὁρθὴ θὰ ἦτο εἰς πῶ-

Εἰκ. 6. Ἐπιγραφὴ Πρίσκου

σιν δοτικὴν διὰ τὴν συμφωνίαν μετὰ τὴν λέξιν μηνί. Ὁ ψηφοθέτης ἔχει ἐπηρεασθῆ προφανῶς ἀπὸ τὴν διὰ γενικῆς ἐκφορὰν τῆς ἐπιγραφῆς (π.χ. Βασιλίσκου στρατιώτου-ἡμερομηνία-μηνός Ἐπριλίου). Πρέπει νὰ σημειώσωμεν ἐπίσης, ὅτι ἡ λέξις στρατιώτου τέμνεται εἰς τὸ φωνῆεν Α.

Εἰς οὐδὲν συναξάριον ἀναφέρεται ὁ μάρτυς Βασιλίσκος εἰς τὸν μῆνα Ἐπριλίον. Ἀναφέρεται μόνον εἰς τὸ Marmorkalender τῆς Νεαπόλεως τὴν 22αν Μαΐου καὶ εἰς τὸ S.C. τὴν 3ην Μαρτίου ὡς συστρατιώτης τοῦ Ἁγ. Θεοδώρου¹.

β. Πρίσκου| στρα(τιώτου)| μηνί | Ὀκτωβρί(ω) (εἰκ. 6). Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη παραδίδεται ὁμοίως σχεδὸν ἀπὸ τοὺς Duchesne-Bayet, ἔ.ἀ., σ. 322 καὶ

1. H. Achelis, Der Marmorkalender von Neapel, Leipzig 1929, σ. 8, καὶ H. Dehaye, Legendes grecques, σ. 41-43 καὶ 202-213.

τὸν Kurth, ἔ.ἀ., πίν. XVI, 7. Ἀντίθετως οἱ Texier-Pullan, ἔ.ἀ., σ. 139, προσθέτουν εἰς τὴν λέξιν στρα εν τ μετὰ τὸ ἄλφα καὶ εν 8 εἰς τὸ τέλος τῆς λέξεως Ὁκτωβρί. Καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἐπιγραφὴν αἱ λέξεις στρατιώτου καὶ Ὁκτωβρίω τέμνονται εἰς φωνῆν.

Πρόκειται μᾶλλον διὰ τὸν μάρτυρα Πρίσκον ἀπὸ τοὺς Τόμους τοῦ Πόντου, ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται εἰς τὸ Μ. Η. τὴν 1ην Ὁκτωβρίου μετὰ τὰ ἐξῆς: «In Tomis civitate Prisci, Criscenti et Evagri». Ἐπίσης ἀναφέρεται εἰς τὸ Martyrologium Romanum: «Tomis in ponto sanctorum marturum Prisci, Crescenti et Evagri». Ἀντίθετα εἰς τὸ S. C. σημειώνεται εἰς στρατιωτικὸς ἅγιος Πρίσκος τὴν 9ην Μαρτίου μέλος ὁμάδος ἐκ τεσσαράκοντα μαρτύρων ἀπὸ τὴν Σεβάστειαν¹.

4. ΒΑ ΔΙΑΧΩΡΟΝ

Εἰς αὐτὸ ὑπάρχουν τρεῖς ἅγιοι ἐκ τῶν ὁποίων ὁ δεξιὸς εἶναι κατὰ τι κατεστραμμένος. Κατεστραμμένη εἶναι ἐπίσης καὶ ἡ ἐπιγραφὴ του.

α. Φιλίπ|πον ἐπι|στ(όπου) μη|νι Ὁκτω|βρ(ίω) (εἰκ. 7). Ἡ ἀνάγνωσις τῆς ἐπιγραφῆς ἀπὸ τοὺς Texier-Pullan, ἔ.ἀ., σ. 139, εἶναι λανθασμένη. Δὲν ἀποδίδουν τὴν συλλαβὴν -πι- τῆς λέξεως ἐπισκόπου, τὸ σημεῖον συντμήσεως S τῆς ἰδίας λέξεως, τὴν κατάληξιν τῆς λέξεως μηνι τὴν γράφουν μῆ-η, παραλείπουν δὲ τὰ δύο τελευταῖα γράμματα τῆς λέξεως Ὁκτώβρς καὶ τὸ σημεῖον συντμήσεως. Οἱ Duchesne-Bayet, ἔ.ἀ., σ. 322, δὲν ἀποδίδουν τὸ ρ τῆς λέξεως Ὁκτώβρς. Ἡ πληρεστέρα δημοσίευσίς τῆς ἐπιγραφῆς ἔγινε ἀπὸ τὸν Kurth, ἔ.ἀ., πίν. XVI, 6.

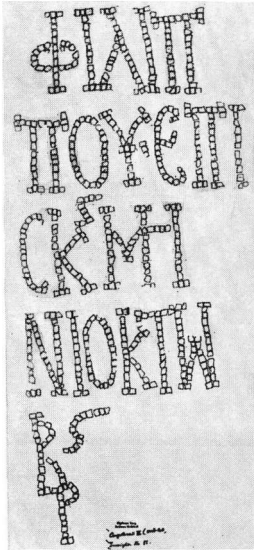
Ὁ ἅγιος Φίλιππος ἀναφέρεται ἤδη εἰς τὸ Breviarium Syriacum (B.S.) ὡς μάρτυς ἐπίσκοπος τῆς Ἀδριανουπόλεως τὴν 22αν Ὁκτωβρίου. Ἐπίσης ὑπάρχει εἰς τὸ Μ.Η., ἐνῶ λείπει ἀπὸ τὸ S. C. Ἀπίθανος φαίνεται ἡ ταυτίσις του μετὰ τὸν Ἐπίσκοπον Φίλιππον, ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται εἰς τὸ Marmorkalender τῆς Νεαπόλεως τὴν 19ην Ἀπριλίου².

β. Θερινῶ| στρατ(ιώτου)| μηνι Ἰου|λ(ίω) (εἰκ. 8). Καλυτέρα ἀνάγνωσις καὶ μεταγραφὴ τῆς ἐπιγραφῆς ἔγινε ἀπὸ τὸν Kurth, ἔ.ἀ., πίν. XVI, 6. Οἱ Texier-Pullan, ἔ.ἀ., σ. 139 γράφουν τὸ μηνι μετὰ -η, παραλείπουν τὸ σημεῖον συντμήσεως S εἰς τὴν λέξιν στρατς καὶ προσθέτουν τὸ -ιου εἰς τὸ ὄνομα τοῦ μηνός. Οἱ Duchesne-Bayet, ἔ.ἀ., σ. 322 παραλείπουν τὸ σημεῖον συντμήσεως εἰς τὴν λέξιν στρατς καὶ γράφουν εἰς τὸν ἴδιον στίχον τὸ -λς τῆς λέξεως Ἰουλς.

1. L. Duchesne, Acta SS, Nov. II, Brüssel 1894, σ. 128 καὶ S. C. σ. 521 κ.έ. Πρβλ. E. Weigand, ἔ.ἀ., σ. 124.

2. L. Duchesne, M. H εἰς Acta SS, Nov. II, ἔ.ἀ., LHII· Acta SS, Nov. II, σ. 567 κ.έ., A. Ehrhard, «Riv. Arch. Crist.», τ. 11 (1934), σ. 133.

Στρατιωτικὸς ἅγιος μὲ τὸ ὄνομα Θερινός¹, ὁ ὁποῖος νὰ εορτάζεται κατὰ τὸν μῆνα Ἰουλίου, δὲν εἶναι γνωστός. Ἀντιθέτως εἰς τὸ S.C. εὐρίσκεται εἰς μίαν μεγαλυτέραν ὁμάδα μαρτύρων, μεταξύ τῶν ὁποίων ὑπάρχει καὶ εἰς Δημήτριος, ἡ ὁποία εορτάζεται εἰς τὰς 6 Μαΐου. Εἰς τὰς 23 Ἀπριλίου εὐρίσκεται εἰς τὴν ἴδιαν ὁμάδα, ἡ ὁποία ἔχει διευρυνθῆ μὲ περισσότερα ὀνόματα².

Εἰκ. 7. Ἐπιγραφή Φιλίππου

Εἰκ. 8. Ἐπιγραφή Θερινοῦ

γ. Κυρίλ[λ]ου Ἐπι|σκ(όπου) μην[ι] Ἰουλ(ίω) (εἰκ. 9). Γράφομεν Ἰουλίω καὶ οὐχὶ Ἰουνίω διότι τὰ υπολείμματα τοῦ πρὸ τοῦ σημείου συντημέσεως γράμματος τοῦ ὀνόματος τοῦ μηνὸς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ προέρχωνται ἀπὸ τὸ γράμμα Ν. Αὐτὸ φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν θέσιν τοῦ σημείου συντημέσεως, τὸ ὁποῖον δὲν ἀφήνει χῶρον διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ γράμματος Ν.

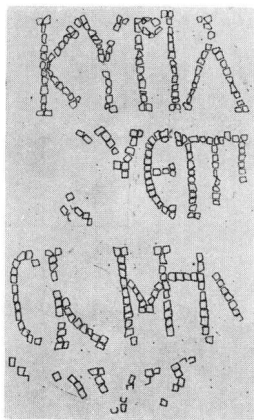
Τὴν ἐπιγραφὴν παραδίδει μόνον ὁ Kurth, ἔ.ἀ., πίν. XVI, 6, ἀλλ' οὐχὶ συμπληρωμένην μὲ τὰ υπολείμματα τῶν ἄλλων λέξεων, τὰ ὁποῖα ἀνεγνώσαμεν ἡμεῖς.

¹ Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ταυτότητα τοῦ ἁγίου ὁ E. Weigand, ἔ.ἀ., σ. 123, ἐπειδὴ

1. Ὁ E. Weigand, ἔ.ἀ., σ. 124 γράφει Θερινός.

2. E. Weigand, ἔ.ἀ., σ. 124, καὶ S. C. 662 καὶ 628.

δὲν εἶχε ἀναγνώσει τὸ ὄνομα τοῦ μηνός¹. Ἐγραφε, ὅτι «δὲν δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν ποῖος εἶναι. Θὰ ἠδύνατο ὁμοῦ νὰ σκεφθῆ τις ἐπισκόπους ἀπὸ τὴν Γόρτυνα καὶ τὸ Πέργαμον». Εἰς τὸ S. C. εὐρίσκομεν ἑορταζόμενον τὸν ἅγιον Κύριλλον, ἐπίσκοπον Γόρτυνος εἰς τὰς 5 Σεπτεμβρίου, 14 Ἰουνίου καὶ 9 Ἰουλίου. Καὶ εἰς τὰς τρεῖς περιπτώσεις πρόκειται περὶ τοῦ ἰδίου ἁγίου².

Εἰκ. 9. Ἐπιγραφή Κυρίλλου

5. ΝΑ ΔΙΑΧΩΡΟΝ

Εἰς αὐτὸ ὑπῆρχον τρεῖς ἅγιοι ἐκ τῶν ὁποίων ὁ ἀκράτος ἀριστερὸς μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς του δὲν ὑπάρχει πλέον.

α. *Λέοντος* / *στρατ(ιώτου)* / *μηρί* / Ἰουν(ίω) (εἰκ. 10). Οἱ Texier-Pullan, ἔ.ἀ., σ. 140, ἀντιγράφουν τὴν ἐπιγραφὴν παραλείποντες τὸ S τῆς λέξεως στρατς καὶ προσθέτοντες τὴν κατάληξιν -IOY εἰς τὸ ὄνομα τοῦ μηνός. Οἱ Duchesne-Bayet, ἔ.ἀ., σ. 321, δὲν γράφουν τὸ S τῆς λέξεως στρατς. Ἡ καλύτερα δημοσίευσίς τῆς ἐπιγραφῆς ἔχει γίνῃ ἀπὸ τὸν Kurth, ἔ.ἀ., πίν. XVI, 4.

Εἶναι ἀδύνατος ἡ ταυτίσις αὐτοῦ τοῦ ἁγίου, διότι εἰς οὐδὲν ἀπὸ τὰ παλαιότερα συναξάρια ὑπάρχει στρατιωτικὸς ἅγιος μὲ τὸ ὄνομα Λέων. Εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα καταλήγει καὶ ὁ E. Weigand³.

1. Ὁ E. Weigand ἐπεχείρησε τὴν μελέτην τῶν ἐπιγραφῶν βασιζόμενος εἰς τὴν δημοσίευσιν τοῦ J. Kurth, ἡ ὁποία ὁμοῦ δὲν εἶναι, τοῦλάχιστον ὡς πρὸς τὴν μεταγραφὴν τῶν ἐπιγραφῶν, πλήρης.

2. Πρβλ. H. Delhaye, S. C., Sept. 5°: 17, Jun. 14°: 750, Jul. 9: 808₄₁.

3. E. Weigand, ἔ.ἀ., σ. 123.

β. Φ<ι>λῆ|μονος| Χοραύλου| μηνί| Μαρ|τ(ίω) (εἰκ. 11-12). Ἡ ἐπιγραφή εἶναι χωρισμένη εἰς δύο μέρη, τοῦ δευτέρου τμήματος εὑρισκομένου εἰς διαφορετικὴν ἐπιφάνειαν. Πλήρης δημοσίευσίς ἔχει γίνεαι ἀπὸ τὸν Kurth, ἔ.ἀ., πίν. XVI, 4, ἐνῶ αἱ δημοσιεύσεις τῶν Texier-Pullan, ἔ.ἀ., σ. 140, καὶ Duchesne-Bayet, ἔ.ἀ., σ. 321, ἔχουν λάθῃ. Συγκεκριμένως οἱ Texier-Pullan

Εἰκ. 10. Ἐπιγραφή Λέοντος

γράφουν μηνι, ἀντι μηνί, καὶ Μαρτίς ἀντι Μαρτς. Οἱ Duchesne-Bayet ἀφ' ἐτέρου γράφουν Φηλήμονω ἀντι Φηλήμονος.

Ἡ σχετικὴ μὲ τὸν ἅγιον αὐτὸν παράδοσις εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τὸν 4ον αἰ. καὶ εὑρίσκεται ἤδη εἰς τὸν συγγραφέα τῆς Ἱστορίας τῶν Μοναχῶν. Εἰς τὴν Δύσιν ἔγινε γνωστὸς ἀπὸ τὴν μετάφρασιν τοῦ Ρουφίνου¹. Ἐπειδὴ εἰς τὸ Martyrologium Romanum ἀναφέρεται εἰς τὰς 8 Μαρτίου μὴν, ὁ ὁποῖος σημειώνεται καὶ εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῆς Rotonda, πρέπει, ὑποστηρίζει ὁ Weigand², νὰ ἀνατρέξωμεν εἰς μίαν κοινήν πηγὴν, ἕνα ἑλληνοαιγυπτιακὸν συναξάριον, τὸ ὁποῖον μνημονεύει τὸν ἅγιον τὴν 3ην Μαρτίου. Ἀντίθετα εἰς τὰ ἑλληνικά συναξάρια ἀναφέρεται τὴν 14ην Δεκεμβρίου καὶ χαρακτηρίζεται ὡς κιθαριστῆς³.

1. Migne, P.L., 21, 441 κ.έ., E. Preuschen, Palladius und Rufinus, Giessen 1897, σ. 80 κ.έ., H. Delehay, Les martyrs de l'Égypte, Anal. Boll., τ. 40 (1922), σ. 115 κ.έ.

2. E. Weigand, ἔ.ἀ., σ. 128.

3. Πρβλ. H. Delehay, S. C., ἔ.ἀ., σ. 307.

Εἰκ. 12. Τμήμα τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Φιλίππου

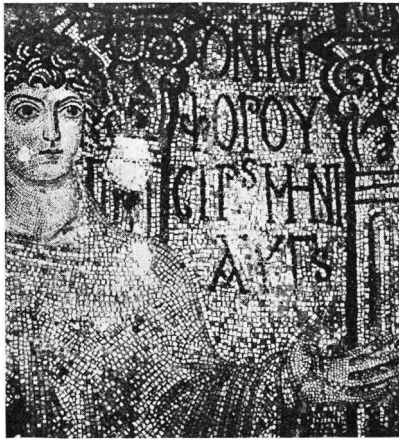

Εἰκ. 11. Ἐπιγραφή Φιλίππου

6. Νότιον διάχωρον

Εἰς αὐτὸ ὑπάρχουν δύο ἅγιοι.

α. Ὁνησιφόρου / στρ(ατιώτου) μηνι / Αὐγ(ούστῳ) (εἰκ. 13). Τὴν ἐπιγραφὴν ἐδημοσίευσε πλήρως ὁ Kurth, ἔ.ἄ., πίν. XVI, 3. Οἱ Texier-Pullan, ἔ.ἄ., σ. 140, γράφουν Στρ ἄντι Στρς καὶ Αὐγς ἄντι Αὐγς. Οἱ Duchesne-Bayet, ἔ.ἄ., σ. 321, τὴν παραδίδουν χωρὶς λάθη.

Εἰκ. 13. Ἐπιγραφὴ Ὁνησιφόρου

β. Πορφ(υ)ρίου / μηνι Αὐγ(ούστῳ) (εἰκ. 14). Ἡ δημοσίευσις τοῦ Kurth, ἔ.ἄ., πίν. XVI, 3, εἶναι ὀρθή. Οἱ Texier-Pullan, ἔ.ἄ., σ. 140, γράφουν Αὐγς ἄντι Αὐγς, ἐνῶ οἱ Duchesne-Bayet, ἔ.ἄ., σ. 321, δὲν εἶδον τὸ πρῶτον ῤ τῆς λέξεως Πορφυρίου. Πρέπει νὰ ἀναφερθῇ ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ Πορφυρίου εἶναι ἡ μόνη ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τοῦ Ἁγ. Γεωργίου εἰς τὴν ὁποίαν δὲν ἀναφέρεται τὸ ἀξίωμα τοῦ ἁγίου.

Ὡς προέκυπεν ἐκ τῆς γενομένης εἰς τὰ συναξάρια ἐρεύνης δὲν ὑπάρχει στρατιωτικὸς ἅγιος Ὁνησιφόρος. Ἡ ὑπαρξὶς ὁμοῦ τῶν δύο ἁγίων Ὁνησιφόρου καὶ Πορφυρίου, καθὼς καὶ ἡ ἐορτὴ αὐτῶν κατὰ τὸν μῆνα Αὐγούστου, μᾶς ὀδηγοῦν εἰς τοὺς δύο ὁπαδοὺς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, τῶν ὁποίων ὁ εἶς, ὁ Ὁνησιφόρος, μνημονεύεται εἰς τὴν ἐπιστολὴν πρὸς Τιμόθεον 2, 1, 16-18. Ὁ Πορφύριος ἦτο δοῦλος τοῦ Ὁνησιφόρου καὶ ἐμαρτύρησε μετ' αὐτοῦ. Ἡ ἔλλειψις ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Πορφυρίου τοῦ ἀξιωματὸς του ὀφείλεται μᾶλλον εἰς τὸ γεγονὸς τῆς δουλείας του. Ἡ μνήμη αὐτῶν συμφώνως

μὲ τὰ ἑλληνικὰ καὶ συριακὰ ἑορτολόγια τιμᾶται τὴν 9ην Νοεμβρίου, ἐνῶ κατὰ τὸ *Martyrologium Romanum* εἰς τὰς 6 Σεπτεμβρίου¹.

7. ΝΔ Διὰ χ ω ρ ο ν

Εἰς αὐτὸ διασώζονται καὶ οἱ δύο ἅγιοι, ἀλλὰ ἡ ἐπιγραφή τοῦ ἑνός, τοῦ ἀριστεροῦ, δὲν ὑπάρχει πλέον.

Εἰκ. 14. Ἐπιγραφή Πορφυρίου

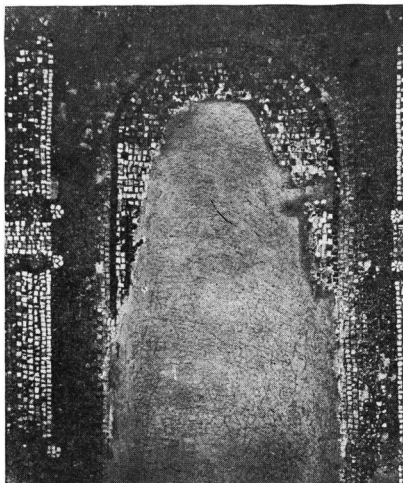
α. *Κ[οσμᾶ ἱατροῦ μηνὶ Σεπτεμ(βρίῳ)]*² (εἰκ. 15). Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι μετὰ τοῦ Δαμιανοῦ εἰκονίζεται ὁ Κοσμᾶς. Καὶ τοῦτο οὐ μόνον ἐπειδὴ ἡ συζυγία αὐτῆ τῶν ἁγίων ἀπεικονίζεται σχεδὸν πάντοτε μαζὶ εἰς τὴν εἰκονογραφίαν, ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴ σώζονται σήμερον ὑπολείμματα τοῦ Κ, πρώτου γράμματος τοῦ ὀνόματος τοῦ Κοσμᾶ. Ἡ ἐπιγραφή ὁμως, τὴν ὁποίαν πα-

1. Εἰς τὸ *S. C.*, Nov. 9°: 205₁₉, ἀναφέρεται: «Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἄθλησις τῶν ἁγίων μαρτύρων Ὀνησιφόρου καὶ Πορφυρίου, Χριστοφόρου καὶ Μαύρας, Τιμοθέου καὶ Ἀρτέμιονος καὶ Ναρσῆ». Ἐκτενέστερον περὶ αὐτῶν βλ. *S. C.*, ἔ.ἀ., Jul. 16°: 823₃ καὶ *Μαυρικίου Διακόνου*, Συναξαριστής, ἔ.ἀ., σ. 241, 9 Νοεμβρίου.

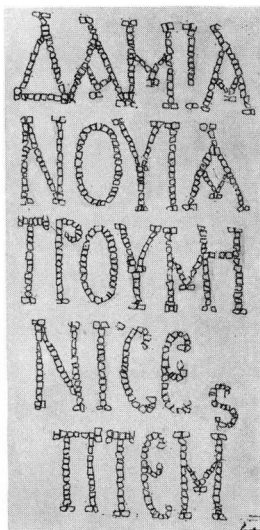
2. Δὲν χωρίζομεν τὴν ἐπιγραφήν εἰς στίχους, διότι δὲν δυνάμεθα νὰ πιστεύσωμεν εἰς τοὺς *Ch. Texier-R. Pullan*, ἔ.ἀ., σ. 141, ὅτι ὄντως ἡ ἐπιγραφή ἔχει ἀντιγραφή καλῶς.

ραδίδου οἱ Texier-Pullan, δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν πραγματικότητα¹.

β. *Δαμιανοῦ ἰα/τροῦ μηνί Σε/πτεμ(βρίω)* (εἰκ. 16). Ἡ μεταγραφὴ τῶν Texier-Pullan, ἔ.ἀ., σ. 141, δὲν εἶναι ὀρθή. Ἐκτὸς τοῦ λανθασμένου χωρισμοῦ τῶν στίχων, γράφουν Σεπτεμβρίου ἀντὶ Σεπτεμς. Οἱ Duchesne-Bayet, ἔ.ἀ., σ. 321, γράφουν εἰς τὴν λέξιν μηνί τὸ μη- με ἰῶτα, τὸ ὄνομα τοῦ μηνὸς εἰς τὸν ἴδιον στίχον, παραλείπουν δὲ τὸ σημεῖον S.

Εἰκ. 15. Ἐπιγραφὴ Κοσμᾶ.
Τμήμα τοῦ γραμματος K

Εἰκ. 16. Ἐπιγραφὴ
Δαμιανοῦ

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ταυτότητα τῶν ἁγίων, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὁμιλήσωμεν μετὰ βεβαιότητος. Ὅπως ἔχομεν ἤδη ἀναφέρει (σ. 203) ὑπάρχουν τρεῖς συζυγίαι ἁγίων, ἀπὸ τὰς ὁποίας καμμία δὲν ἐορτάζεται κατὰ τὸν μῆνα Σεπτεμβρίου². Ἡ λατρεία τῶν ἁγίων ἤρχισε εἰς τὴν Κύρρον ἢ τὰς Αἰγὰς τῆς Κιλικίας, ἀπ' ὅπου ἐξηπλώθη διὰ τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν

1. Ch. Texier-R. Pullan, ἔ.ἀ., 141, ὅπου ἡ ἐπιγραφὴ ἔχει ὡς ἐξῆς: ΚΟΣΜΟΥ/ΙΑΤΡΟΥ/ΜΗΝΙ ΣΕΠ/ΤΕΜΒΡΙΟΥ.

2. H. Delehaye, S. C., Oct. 17²: 144₂₄, Oct. 28²: 172₂₇, Nov. 26²: 257₂₇, Oct. 29²: 176¹, Jul. 1²: 791₈, Aug. II: 883₉, Nov. 1²: 185₄, Dec. 9²: 294₅, Dec. 3²: 1276₂₂.

Ρώμην. Πότε ἤρχισε δὲν εἶναι δυνατόν νά ὑποστηριχθῆ μετὰ βεβαιότητος. Ἡ ἀπουσία των ἀπὸ τὸ *Breviarium Syriacum*, τὸ ὁποῖον χρονολογεῖται περὶ τὸ 370 μ.Χ., δὲν σημαίνει ὅπωςδῆποτε καὶ τὴν ἀνυπαρξίαν λατρείας αὐτῶν. Διότι εἶναι γνωστόν, ὅτι πρῶτον οἱ ἅγιοι καθιεροῦνται εἰς τὴν συνείδησιν τῶν πιστῶν καὶ ὕστερον ὀρίζεται ἡμερομηνία ἐορτῆς των ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν. Ἡ ὕπαρξις πρὸς τιμὴν των περὶ τὸ 440 δύο ναῶν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν¹ σημαίνει, ὅτι αὐτὴν τὴν ἐποχὴν ἡ λατρεία των εἶχε πλέον καθιερωθῆ. Πολὺ πιθανόν, λοιπόν, νά διεδόθη ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην περὶ τὸ 400 μ.Χ. ἢ καὶ ἐνωρίτερον. Τὸ γεγονός ὅτι μόνον ἡ Δυτικὴ ἐκκλησία ἐορτάζει τὴν μνήμην των κατὰ τὸν μῆνα Σεπτέμβριον δὲν ἔχει νομιζομεν μεγάλην βαρύτητα. Τὸ θεωροῦμεν ὡς ἀπλὴν σύμπτωσιν. Τείνομεν μάλιστα νά πιστεύσωμεν, ὅτι ἡ εἰκονογράφησις τῆς *Rotonda* πρέπει νά ἐγινεν ἢ πρὸ τῆς συγγραφῆς των συναξαρίων, ἢ περὶπου συγχρόνως με αὐτὴν, ὅταν ἀκόμη ταῦτα δὲν ἦσαν γνωστά εἰς τὴν Θεσσαλονίκην. Διότι δὲν εἶναι δυνατόν νά δοθῆ ἔρμηνεία εἰς τὸ γεγονός, ὅτι ἀπὸ τοὺς δεκαπέντε σωζομένους σήμερον ἁγίους, οἱ μῆνες των ἑπτὰ δὲν συμφωνοῦν με κανένα συναξάριον. Τὸ πρόβλημα αὐτὸ δὲν ἀψηχόλησε τὸν E. Weigand. Δι' ἡμᾶς, ἡ περίπτωσις ταυτότητος τοῦ μηνὸς ἐορτῆς των Ἁγ. Κοσμά καὶ Δαμιανοῦ εἰς τὴν *Rotonda* καὶ τὴν Δύσιν, δὲν σημαίνει οὐδὲν ἄλλο παρά κοινὴν πηγὴν προελεύσεως τοῦ μαρτυρίου των ἁγίων. Ἡ μὲν Δύσις διετήρησεν ὡς μῆνα ἐορτῆς τὸν Σεπτέμβριον, ἡ δὲ Ἀνατολικὴ ἐκκλησία, ἄγνωστον διὰ ποῖον λόγον, μετέθεσε τὴν ἐορτὴν εἰς τὸν Ἰούλιον καὶ Νοέμβριον.

Β'. ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΕΠΙΓΡΑΦΩΝ

Ὅπως ἤδη παρατηρήσαμεν ἀνωτέρω, αἱ ἐπιγραφαὶ των ψηφιδωτῶν τοῦ Ἁγ. Γεωργίου περιλαμβάνουν τὸ ὄνομα των ἁγίων, τὸ ἀξίωμα αὐτῶν καὶ τὸ ὄνομα τοῦ μηνὸς κατὰ τὸν ὁποῖον ἐορτάζουσιν. Ἀπὸ ὅλας ἀπουσιάζει—δὲν ἔχει ὀρισθῆ—καίτοι ὑπῆρχε χῶρος πρὸς ἐγγραφὴν, ἡ ἡμερομηνία ἐορτῆς. Ποῦ ὀφείλεται ἄραγε αὐτὴ ἡ παράλειψις; Αἱ ὑποθέσεις, εἰς τὰς ὁποίας στηρίζεται ὁ E. Weigand² διὰ νά ἐρμηνεύσῃ αὐτὴν τὴν παράλειψιν τοῦ ψηφοθέτου ἢ των ἐντολῶν του, δὲν εἶναι δυνατόν νά μᾶς πείσουν σήμερον. Διότι δὲν δυνάμεθα νά παραδεχθῶμεν, ὅτι οἱ ἀπεικονιζόμενοι ἅγιοι ἀποτελοῦν σύμβολα τῆς διαιρέσεως τοῦ χρόνου ἀπὸ χριστιανικῆς σκοπιᾶς καὶ ὅτι οἱ δέδομενοι ἅγιοι κατέχουν τὴν θέσιν των εἰδωλολατρικῶν προσωποποιήσεων των μη-

1. E. Weigand, ἔ.ἀ., σ. 126.

2. E. Weigand, ἔ.ἀ., σ. 144-145, ὅπου ὑποστηρίζεται ὅτι «ἡ ζωοφόρος μετὰ τὸ ἔορτολόγιον τοῦ Ἁγ. Γεωργίου δύναται νά θεωρηθῆ ὡς μία μοναδικὴ προσπάθεια ἀντικαταστάσεως των εἰδωλολατρικῶν μυθολογικῶν παραστάσεων των μηνῶν δι' ἑνὸς κύκλου ἔορτολογίου, ὁ ὁποῖος προέρχεται ἀπὸ παραστάσεις καθαρῶς χριστιανικὰς».

νων και των εργασιων των εκτελουμένων κατ' αυτούς. Δέν ητο δυνατόν εις χριστιανικόν μνημειον, και μάλιστα εις τὸ ἐσωτερικόν αὐτοῦ, νά ἀπεικονισθοῦν, προσωποποιημένοι εις ἁγίους, μήνες¹. Ἐκτός τούτου οὐδεμία τάξις σύμφωνος με τὴν φυσικὴν ροὴν τοῦ χρόνου, ὑπάρχει, ὅσον ἀφορᾷ εις τὴν ἀναγραφὴν των μηνῶν, πολλοὶ δὲ ἀπὸ αὐτοῦς (Ἰούλιος, Αὐγουστος, Σεπτέμβριος, Ὀκτώβριος) ἀναφέρονται δύο φορές. Τὰ αἰτία λοιπὸν τῆς παραλείψεως τῆς ἡμερομηνίας δέν εἶναι δυνατόν σήμερον νά ἐξακριβωθοῦν, ὅπως δέν εἶναι δυνατόν νά εὐρεθῇ ἡ αἰτία τῆς ἀναγραφῆς τοῦ μηνός. Ὑποθέτομεν ὅτι πρόκειται περὶ ἀποδείρας τοῦ ψηφιδωτοῦ ἢ τοῦ ἐντολέως του, ὅπως διατηρήσῃ εις τὴν μνήμην των χριστιανῶν ἐκείνης τῆς ἐποχῆς τὸν μῆνα μαρτυρίου των ἁγίων, πρὶν ἢ ὀρισθοῦν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας αἱ ἀκριβεῖς ἡμερομηνία ἐορτῆς αὐτῶν. Δι' ὅ και οἱ μήνες ἐορτῆς των ἁγίων δέν συμφωνοῦν με τοὺς ὑπὸ των συναξαρίων ἀναφερομένους.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι αἱ ἐπὶ των ψηφιδωτῶν ἐπιγραφαι ἀποτελοῦν μίαν ἰδιαιτέραν ἐπιγραφικὴν κατηγορίαν, εις τὴν ὁποίαν ἡ τεχνικὴ τοῦ μωσαϊκοῦ παίζει πιθανὸν καίριον ρόλον. Ἡ ἐπιγραφικὴ αὕτη κατηγορία ἔχει περισσότεραν συγγένειαν, θὰ ἔλεγον, με τὴν γραφὴν των βιβλίων παρά με τὴν γραφὴν των ἐπὶ μαρμάρου ἐπιγραφῶν. Διότι, ὅπως ὁ γράφων διὰ τοῦ καλάμου, οὕτω και ὁ ψηφιδωτής ἔχει μεγαλύτεραν εὐχέρειαν εις τὴν γραφὴν παρά ὁ διὰ τῆς σμίλης χαράσσων. Αἱ ἡμέτεραι ἐπιγραφαι παρουσιάζουν μίαν καλλιγραφικὴν ἐπιτήδευσιν παρά τὴν φαινομενικὴν ἀκαμψίαν των γραμμάτων. Ὁ ψηφιδωτής, ἐνῶ διατηρεῖ γενικῶς τὸ ὕφος τῆς γραφῆς των ἐπιγραφῶν, δέν παραλείπει νά χρησιμοποιήσῃ και στοιχεῖα, τὰ ὁποία προέρχονται ἀπὸ τὴν γραφὴν των βιβλίων. Οὕτω ἐνῶ π.χ. τὰ γράμματα Η, Μ, Ν, Π, ἔχουν ἐπιμήκη μορφήν, εἶναι ἄκαμπτα και κάθετα, παραλλήλως δὲ χρησιμοποιοῦνται οἱ ἀκρέμονες και τὰ μνηοειδῆ σίγμα και ἔψιλον.

Αἱ ὑπὸ μελέτην ἐπιγραφαι ἔχουν γραφῇ ἅπασαι διὰ τῆς μεγαλογραμμάτου γραφῆς. Τὸ μέγιστον ὕφος των γραμμάτων εἶναι 12,5 ἐκ., τὸ μέγιστον

1. Τὸ παράδειγμα των ἐντοιχισμένων εις τὸν Ἅγ. Ἐλευθέριον (Μικρὰν Μητρόπολιν) Ἀθηνῶν γλυπτῶν, τὸ ὁποῖον ἐπικαλεῖται ὁ E. Weigand, δέν ἐνισχύει τὴν ἄποψίν του. Διότι ἐδῶ πρόκειται περὶ οἰκοδομικοῦ ὕλικου συναχθέντος ἀπὸ διάφορα εἰρηπόμενα κτίρια (ἀρχαῖον ἡμερολόγιον κ.λ.), εἴτε χάριν τῆς εὐκόλου ἀνοικοδομήσεως τοῦ νέου κτιρίου, εἴτε λόγῳ τῆς ἐντόνου πνευματικῆς ἀναγεννητικῆς δραστηριότητος κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Μητροπολίτου Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Χωνιάτου (1180). Διὰ τὴν χρονολογίαν τοῦ μνημείου βλ. Γ. Σωτηρίου, Χριστιανικὴ και Βυζαντινὴ Ἀρχαιολογία, Ἀθῆναι 1942, σ. 413, ὅπου τοποθετεῖται εις τὸν 11ον αἰ. και R. K r a u t h e i m e r, Early Christian and Byzantine Architecture, 1965, σ. 353, σημ. 44, ὅπου ὅλη ἡ παλαιότερα βιβλιογραφία. Ὁ Krauthemer χρονολογεῖ τὸ μνημειον πρὸς τὸ τέλος τοῦ 12ου αἰ. Διὰ τὰς προσωποποιήσεις των ἐποχῶν-μηνῶν των γλυπτῶν τοῦ Ἅγ. Ἐλευθερίου βλ. Β α σ ι λ. Παπαδάκη - Ἀγγελοῦ, Αἱ προσωποποιήσεις εις τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν τέχνην, Ἀθῆναι 1960, σ. 109-110, ὅπου και παλαιότερα βιβλιογραφία.

πλάτος δὲ αὐτῶν 8 ἐκ. Εἶναι γραμμέναι εἰς στίχους, τὰ δὲ γράμματα, πού περιλαμβάνει ἕκαστος τούτων, δὲν ὑπερβαίνουν τὰ ὀκτώ. Εἰς τὰς περισσοτέρας περιπτώσεις τὰ ὀνόματα τῶν ἁγίων γράφονται εἰς δύο στίχους. Τὸ διάστιχον δὲν εἶναι τὸ αὐτὸ εἰς ὅλας τὰς ἐπιγραφάς καὶ κυμαίνεται ἀπὸ δύο ἕως τέσσαρας σειρὰς ψηφίδων. Εἰς μερικὰς μάλιστα περιπτώσεις τὸ διάστιχον εἶναι διαφορετικὸν εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐπιγραφὴν (π.χ. εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Ἄνανιου τὸ διάστιχον τοῦ δευτέρου καὶ τρίτου στίχου δὲν εἶναι τὸ αὐτὸ μὲ τὸ τῶν ἄλλων στίχων).

Μερικὰ γράμματα, ἂν καὶ παρουσιάζονται ὑπὸ δύο ἢ τρεῖς παραλλαγάς, βασικῶς δὲν διαφέρουν μεταξύ των. Οὕτω π.χ. τὸ ὕψος τοῦ α' τύπου τοῦ Α δὲν διαφέρει ἀπὸ τοῦ β' (εἰκ. 17-18). Ἡ διαφορὰ ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι ἡ δεξιὰ κάθετος κεραία εἶναι μεγαλύτερα ἀπὸ τὴν ἀριστεράν, χωρὶς ὅμως αὐτὸ νὰ σημαίνει ὅτι τὸ β' Α εἶναι ὑψηλότερον τοῦ α'. Καὶ εἰς τὰς δύο παραλλαγάς ἡ μεσαία κεραία δὲν εἶναι εὐθεῖα ἀλλὰ γωνιώδης, τοῦ α' ὅμως Α προεκτείνεται πλησιέστερον πρὸς τὴν βάσιν.

Καὶ αἱ τρεῖς παραλλαγὰι τοῦ Β δὲν διαφέρουν οὐσιαστικῶς μεταξύ των. Μόνον εἰς τὴν α' παραλλαγὴν ἡ κεφαλὴ τοῦ γράμματος χωρίζεται ἀπὸ τὸ σῶμα, εἰς τὴν βάσιν δὲ αὐτοῦ καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ὑπάρχει μικρὰ κεραία. Τοῦ Δ ἡ δεξιὰ κεραία προεξέχει πρὸς τὰ ἄνω, εἶναι μεγαλύτερα τῆς ἀριστερᾶς. Τὸ Ε καὶ Σ εἶναι μνηοειδῆ καὶ ἀπαντῶνται εἰς δύο παραλλαγάς, τῆς μᾶς δὲ αἱ ἄκραι στρέφονται πρὸς τὰ ἔσω. Τοῦ Η ἡ ὀριζοντία γραμμὴ εἶναι ὑψηλά, τοῦ δὲ Θ ἡ ἴδια γραμμὴ δὲν εἶναι ἐντελῶς εὐθεῖα ἀλλὰ γωνιώδης. Τὸ Ι ὑπάρχει εἰς τρία μεγέθη. Τὸ Λ εἶναι ὅμοιον μὲ τὸ Α τῆς β' παραλλαγῆς χωρὶς τὴν μεσαίαν κεραίαν. Τὸ σέλλωμα τοῦ Μ εἶναι πολὺ βαθὺ καὶ δὲν ἀρχίζει ἀπὸ τὴν κορυφὴν τῶν καθέτων γραμμῶν ἀλλὰ κατὰ τι χαμηλότερον. Τὸ Ρ σχηματίζεται κάπως δυσανάλογα, διότι ἡ κεφαλὴ του εἶναι πολὺ μικρὰ σχετικῶς μὲ τὸ σῶμα. Τοῦ Τ ὑπάρχουν δύο παραλλαγὰι μὲ μόνην διαφορὰν ὅτι τῆς α' ἡ ὀριζοντία γραμμὴ εἶναι πολὺ μικρά, λείπει δὲ ἀπὸ τὴν β' ἡ μικρὰ ὀριζοντία γραμμὴ εἰς τὴν βάσιν. Αἱ δύο παραλλαγὰι τοῦ Φ δὲν διαφέρουν οὐσιαστικῶς μεταξύ των. Τὸ σῶμα αὐτοῦ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓνα πολὺ κλειστὸν C εἰς ὀριζοντίαν θέσιν, εἰς τὴν μίαν δὲ παραλλαγὴν εὐρίσκεται πλησιέστερον πρὸς τὴν βάσιν. Τέλος τὸ Ω ἔχει ἐντελῶς ἰσοπεδωθῆ, τὸ μεσαῖον του τόξον ἀρχίζει ὀλίγον τι ὑψηλότερον ἀπὸ τὴν βάσιν, δὲν διαφέρει δὲ καθόλου ὑπὸ ἓνα ἀνεστραμμένον Μ. Ὅλα τὰ γράμματα, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ Ο, Θ διακοσμοῦνται δι' ἀκρεμόνων.

Ἡ ἐξέτασις τῆς μορφῆς τῶν γραμμάτων δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μᾶς ὀδηγήσῃ εἰς ἀσφαλῆ χρονολόγησιν τῶν ἐπιγραφῶν. Διότι ἡ ἴδια μορφή τῶν γραμμάτων ἀπαντᾶται εἰς τὸν 4ον καὶ 5ον αἰ. ἡ καὶ ἀργότερον εἰς ἐπιταφίους ἐπιγραφάς τῆς Κρήτης (Α. C. Bandy, *The Greek Christian Inscriptions of Crete*, Χριστιανικαὶ ἐπιγραφαὶ τῆς Ἑλλάδος, τόμ. I, μέρος Α', Ἀθήναι 1970,

μ.Χ., πίν. CXXXIa του 450 μ.Χ., πίν. CLXIIIβ του ± 325 μ.Χ., κ.ά.). Ἐπίσης ἡ ἐπιγραφή ἐπὶ τοῦ μωσαϊκοῦ δαπέδου τῆς Συναγωγῆς τῆς Ἀπαμείας, τὸ ὁποῖον χρονολογεῖται εἰς τὸ 391 μ.Χ., ἂν καὶ παρουσιάζει ὡς πρὸς τὴν μορφήν τῶν γραμμάτων μερικὰς ὁμοιότητας μὲ τὰς ἐπιγραφὰς τῆς Rotonda, ὅμως ἀπέχει πάρα πολὺ ὡς πρὸς τὸ ὕφος ἀπὸ αὐτάς. Εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῆς Ἀπαμείας διαφαίνεται μία τάσις τετραγωνισμοῦ τῶν γραμμάτων, στοιχεῖον τὸ ὁποῖον ἀπουσιάζει ἀπὸ τὰς ἐπιγραφὰς τῆς Rotonda (D. Levi, ἔ.ά., σ. 426, εἰκ. 160, καὶ Bulletin des Musées Royaux à Bruxelles, VII, 1935, σ. 3, εἰκ. 3, X, 1938, σ. 99, εἰκ. 5-6).

Παρὰ τὸ γεγονός, ὅτι κατὰ τὴν Βυζαντινὴν περίοδον ἐπικρατεῖ ἀνωμαλία εἰς τὰ σχήματα τῶν γραμμάτων καὶ ὅλα λαμβάνουν διαφορετικὰς καὶ τυχαίας μορφάς, πολλάκις μάλιστα εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐπιγραφὴν¹, εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῆς Rotonda ἔχομεν, θὰ ἔλεγον, μίαν κλασσικὴν κανονικότητα, ἡ ὁποία δὲν ἀφίσταται αὐτῆς ταύτης τῆς διατυπώσεως τῶν ἐπιγραφῶν. Ἡ ἀναγραφὴ τοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ ἀξιώματος εἰς πῶσιν γενικὴν μᾶς ἐνθυμίζει ἐθνικὰς ἐπιταφίους ἐπιγραφὰς ἀλλὰ καὶ πολὺ πρωίμους χριστιανικὰς τοιαύτας². Ὁ ψηφοθέτης δηλ. τοῦ Ἀγ. Γεωργίου ἀκολουθεῖ τὴν ἑλληνιστικὴν παράδοσιν ὄχι μόνον εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν ψηφιδωτῶν ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν διατύπωσιν τῶν ἐπιγραφῶν.

Γ'. ΑΙ ΣΥΝΤΜΗΣΕΙΣ

Αἱ συντμήσεις εἰς τὴν Rotonda σημειώνονται μὲ τὸ λατινικὸν S, τὸ ὁποῖον τοποθετεῖται εἰς τὸ τέλος καὶ συνήθως ἄνω δεξιὰ ἢ ἀκριβῶς ἄνωθεν τοῦ τελευταίου ἢ προτελευταίου γράμματος τῆς συντετμημένης λέξεως. Χρησιμοποιεῖται εἰς τὰς λέξεις, αἱ ὁποῖαι δηλώνουν τὸ ἀξίωμα³ καὶ τὸν μῆνα ἑορτῆς τοῦ ἁγίου, ἐπεκτείνεται δὲ μόνον εἰς μερικὰ γράμματα, μίαν ἢ δύο συλλαβὰς τῶν λέξεων αὐτῶν. Συγκεκριμένως τὸ «πρεσβυτέρου» γράφεται ὡς «πρέσβς», τὸ «στρατιώτου» ὡς «στρατς», «στρας», ἢ «στρς», τὸ «ἐπισκόπου» ὡς «ἐπισκς», οἱ μῆνες «Ἰανουαρίω» ὡς «Ἰανουαρς», «Μαρτίω» ὡς «Μάρτς», «Ἰουνίω» ὡς «Ἰουνς», «Ἰουλίω» ὡς «Ἰουλς», «Αὐγούστω» ὡς «Αὐγς», «Σεπτεμβρίω» ὡς «Σεπτέμς», «Ὀκτωβρίω» ὡς «Ὀκτώβρς» ἢ «Ὀκτώβρς» καὶ «Δεκεμβρίω» ὡς «Δεκεμβρς».

1. Doro Levi, Antioch Mosaic Pavements, Princeton 1947, I, σ. 627.

2. Πρβλ. A. C. Bandy, The Greek Christian Inscriptions of Crete, ἔ.ά., σ. 42, ἀρ. 10, σ. 92, ἀρ. 64 καὶ «Hesperia», τ. 16 (1947), σ. 28, ἀρ. VIII.

3. Μόνον εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Δαμιανοῦ ἡ λέξις ἢ ὁποία δηλώνει τὸ ἀξίωμα γράφεται ὀλόκληρος (Ἰατροῦ). Τὸ αὐτὸ πιθανὸν θὰ συνέβαινε καὶ εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Κοσμά. Ἐπίσης ὀλόκληρος γράφεται καὶ ὁ μῆν τοῦ Βασιλίσκου, ὅπου ὅμως πρέπει νὰ ἔχη λάβει χώραν ἐπιδιόρθωσις ὑπὸ τοῦ Rossi.

Πρέπει τώρα νά ἴδωμεν ἀπό πότε ἀρχίζει νά ἐμφανίζεται αὐτὸ τὸ σημεῖον συντμήσεως εἰς τὰς ἐπιγραφάς. Ὁ E. Weigand¹ ὑποστηρίζει, ὅτι αὐτὴ ἡ μορφή τῆς συντμήσεως παρουσιάζεται διὰ πρώτην φοράν εἰς ἐπιγραφάς σπηλαίων καὶ μωσαϊκῶν τῆς Συρίας καὶ τῆς Παλαιστίνης ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 5ου αἰ. μ.Χ. καὶ μετὰ τὴν ἀπόδοσιν τοῦ 6ου αἰ. ἐξαπλοῦται περισσότερο. Πρὸ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, συνεχίζει, ἡ λέξις ἢ γράφεται ὀλόκληρος ἢ ἡ σύντμησις παραμένει ἀχαρακτήριστος ἢ χαρακτηρίζεται μετὰ μίαν τελείαν ἢ μίαν παύλαν. Παρὰ τὸ γεγονός ὅμως, ὅτι ὁ 4ος μ.Χ. αἰ. εἶναι πτωχότερος ἀπὸ τὸν 3ον εἰς νέας συντμήσεις, πρέπει νά παραδεχθῶμεν, ὅτι σύνθητες σημεῖον συντμήσεως κατὰ τὸν αἰῶνα αὐτὸν εἰς τὴν Ἑγγύς Ἀνατολήν εἶναι τὸ S ἢ ~, τὸ ὅποιον παρουσιάζεται μετὰ συχνότητα 12%². Κατὰ τὸν 6ον μ.Χ. αἰ. ἡ χρῆσις αὐτοῦ γενικεύεται³. Τὸ πρῶτον παράδειγμα τὸ εὐρίσκουμεν τὸ 147 μ.Χ. (TRA⁸=ΤΡΑΪΑΝΗ)⁴. Εἰς τὸν ἑλληνικὸν χώρον, μετὰ τὰς τελευταίας δημοσιεύσεις ἐπιγραφῶν, τὰ πρᾶγματα εἶναι κατὰ τι καλύτερα.

Εἰς τὴν Βασιλικὴν ἔξω τῶν τειχῶν (extra muros) τῶν Φιλιππῶν⁵, κατὰ τὴν ΝΑ γωνίαν τοῦ νοτίου κλίτους, εὐρέθη τάφος, (ὁ τάφος Β), ὁ ὅποιος ἐκαλύπτετο δι' ἐνεπιγράφου πλακός. Ἡ ἐπιγραφή εἶναι ἀσφαλῶς χρονολογημένη, διότι εἰς τὸ μεταξὺ τῆς ἐνεπιγράφου πλακός καὶ τῶν πλακῶν, αἱ ὁποῖαι ἐκάλυπτον τὸν δρόμον τοῦ τάφου, εὐρέθη νόμισμα τοῦ Κωνσταντίου (337-361). Εἰς τὴν ἐπιγραφὴν αὐτὴν βλέπομεν ὅτι χρησιμοποιεῖται εἰς τὴν λέξιν «πρεσβυτέρων» (πρεσββς) ἢ σύντμησις S⁶. Ἐχομεν λοιπὸν ἓνα παράδειγμα, τοῦ ὁποῦ ἢ χρονολόγησις δὲν ἐπιδέχεται καμμίαν ἀμφισβήτησιν.

Εἰς ἐπιγραφὴν ἐκ Κορίνθου, ἢ ὁποῖα χρονολογεῖται εἰς τὸν 4ον αἰ. χρησιμοποιεῖται ἐπίσης τὸ σημεῖον S εἰς τὴν λέξιν INΔ⁸⁷. Τὸ αὐτὸ σημεῖον χρησιμοποιεῖται καὶ εἰς ἄλλην ἐπιγραφὴν ἐκ Κορίνθου τοῦ 4ου-5ου μ.Χ. αἰ. εἰς τὰς λέξεις «μακαρίαν» (ΜΑΚ⁸) καὶ ἰνδικτιῶνος (INΔ⁸⁸). Εἰς ἐπιγραφὰς ἐκ Θεσσαλονίκης γίνεται χρῆσις αὐτοῦ τοῦ σημείου συντμήσεως εἰς τὴν λέξιν Κώ(μης)⁹, τοῦ 4ου αἰ. μ.Χ. καὶ εἰς τὴν λέξιν INΔ⁸¹⁰ ἐπίσης τοῦ 4ου αἰ.

1. E. Weigand, ἔ.ἀ., σ. 132.

2. M. Avi-Yonah, Abbreviations in Greek Inscriptions, London 1940, σ. 18.

3. M. Avi-Yonah, ἔ.ἀ., σ. 37.

4. M. Avi-Yonah, ἔ.ἀ., σ. 119.

5. Σ. Πελεκανίδου, Ἡ ἔξω τῶν τειχῶν παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τῶν Φιλιππῶν, ΑΕ, 1955 (Ἀθήναι 1961), σ. 114-179.

6. Σ. Πελεκανίδου, ἔ.ἀ., σ. 164, 2, εἰκ. 651.

7. Corpus der Griechisch-Christlichen Inschriften von Hellas, ἔ.ἀ., ἀρ. 44.

8. Corpus der Griechisch-Christlichen Inschriften von Hellas, ἔ.ἀ., ἀρ. 31.

9. IG, τ. X. Pars II, Fasc. I, Inscr. Thessalonicae, 1972, σ. 125, ἀρ. 332.

10. IG, τ. X, ἔ.ἀ., σ. 229, ἀρ. 788.

Εἰς ἑτέραν ἐπιγραφὴν ἐκ τῆς αὐτῆς πόλεως χρησιμοποιεῖται τὸ ~ οὐχὶ ὁμῶς ὡς σημεῖον συντημήσεως, ἀλλὰ ὡς διακοσμητικὸν μεταξύ δύο λέξεων στοιχείον¹.

Δ'. ΤΑ ΟΝΟΜΑΤΑ ΤΩΝ ΜΗΝΩΝ

Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῆς Rotonda οἱ μῆνες ἑορτῆς τῶν ἁγίων ἀναγράφονται μὲ τὰ ρωμαϊκὰ αὐτῶν ὀνόματα, συμφώνως δηλ. μὲ τὸ Ἰουλιανὸν ἡμερολόγιον. Ὁ E. Weigand ὑποστηρίζει ὅτι αὐτὸ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συμβαίνει εἰς τὸ τέλος τοῦ 4ου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 5ου αἰ.² Τὰ παραδείγματα, τὰ ὅποια χρησιμοποιεῖ διὰ τὴν ἐνίσχυσιν τῆς ἀπόψεώς του ταύτης, προέρχονται ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον, τὴν Συρίαν καὶ τὴν Παλαιστίνην. Εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν καὶ τὴν περιφέρειάν της, λέγει, ὁ ἀνταγωνισμὸς μεταξύ τοῦ παλαιότερου καὶ τοῦ νεωτέρου ἡμερολογιακοῦ συστήματος διήρκεσε μέχρι τοῦλάχιστον τοῦ 5ου-6ου αἰ.³ Ἐκ τῶν τελευταίως ὁμῶς δημοσιευθεισῶν ἐπιγραφῶν τῆς Θεσσαλονικῆς⁴, τὰς ὁποίας δὲν εἶχεν ὑπ' ὄψιν τοῦ Ὁ E. Weigand, προκύπτει ὅτι εἰς τὴν πόλιν αὐτὴν ἔχομεν σποραδικὴν χρῆσιν ρωμαϊκῶν ὀνομάτων μηνῶν ἤδη ἀπὸ τὸ 141 μ.Χ., συχνοτέραν δὲ κατὰ τὸν 4ον αἰ. Εἰς τὴν Κρήτην χρησιμοποιοῦνται ρωμαϊκὰ ὀνόματα μηνῶν, ὡς προκύπτει ἀπὸ τὰς εὐρεθείσας ἐπιγραφὰς, ἡδὴ ἀπὸ τὸν 4ον αἰῶνα⁵. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ εἰς τὴν Κόρινθον⁶. Δὲν εἶναι δυνατὸν λοιπὸν νὰ ὑποστηριχθῇ πλέον, ὅτι βάσει τῶν ὑπαρχουσῶν συντημήσεων καὶ τῶν ρωμαϊκῶν ὀνομάτων τῶν μηνῶν, πρέπει ἡ χροнологία τῶν μωσαϊκῶν τῆς Rotonda νὰ μετατεθῇ ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 4ου εἰς τὸν 6ον μ.Χ. αἰ.

1. IG, τ. X, ἑ.ἀ., σ. 196, ἀρ. 614 καὶ σ. 213, ἀρ. 689.

2. BZ, τ. 39 (1939), σ. 133.

3. BZ, τ. 39 (1939), σ. 136.

4. IG, τ. X, ἑ.ἀ., σ. 55, ἀρ. 137, ὅπου ἀναφέρεται «τῆ πρό ιζ' καλανδῶν Ἀπριελίων». Ἡ ἐπιγραφὴ χρονολογεῖται ἀπὸ τὸν ἐκδότην τὸ 141 μ.Χ., σ. 134, ἀρ. 374, ὅπου ἀναγράφεται «Ἰουνίου δ'». Ἡ ἐπιγραφὴ χρονολογεῖται εἰς τὸν 4ον αἰ. ἢ ὀλίγον ἀργότερον· σ. 227, ἀρ. 779 τοῦ 4ου αἰ. ὅπου ἔχομεν «νωῶν Φεβρουαρίων» καὶ «καλανδῶν Μαρτίων», σ. 228, ἀρ. 784, τοῦ 4ου ἢ ἀρχῶν 5ου αἰ, ὅπου ἀναφέρεται «καλανδῶν Μαρτίων», σ. 229, ἀρ. 788, τοῦ 4ου ἢ ἀρχῶν 5ου αἰ., ὅπου ἀναφέρεται «μηνὸς Ἰουλίου».

5. A. C. B a n d y, The Greek Christian Inscriptions of Crete, ἑ.ἀ., σ. 100, ἀρ. 74 τοῦ 4ου αἰ., ὅπου ἀναφέρεται «καλανδῶν Ἰουνίων» καὶ σ. 105, ἀρ. 78, τοῦ 4ου αἰ., ὅπου ὑπάρχει «μηνὶ Ὀκτωβρίῳ».

6. Corpus der Griechisch-Christlichen Inschriften von Hellas, ἑ.ἀ., σ. 60, ἀρ. 31 τοῦ 4ου ἢ ἀρχῶν 5ου αἰ., ὅπου ἀναφέρεται «μηνὶ Ἰουνίου»· σ. 102, ἀρ. 49, τοῦ 4ου ἢ ἀρχῶν 5ου αἰ., ὅπου ἀναφέρεται «Σεπεμβρίῳ» καὶ σ. 95, ἀρ. 44, τοῦ 4ου αἰ., ὅπου ἀναφέρεται «μηνὶ Ἰουλίῳ».

Ε'. LIGATURAE

Ἡ ligatura¹ δ, τὴν ὁποίαν μᾶς παραδίδουν οἱ Texier-Pullan² εἰς τὰς μεταγραφὰς τῶν ἐπιγραφῶν τῆς Rotonda, δὲν ὑφίσταται. Αἱ μόναι ligaturae αἱ ὁποῖαι ὑπάρχουν εἰς αὐτὰς εἶναι: ἡ ΜΗ, ΜΗΝ, ΝΗ, ΟΣ καὶ ΩΜ³. Ἐκτὸς τούτων ὑφίστανται καὶ ἄλλαι ἐνώσεις γραμμάτων, αἱ ὁποῖαι ὅμως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὀνομασθοῦν ligaturae. Εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς τὰ γράμματα ἀπλῶς ἐνώνονται εἰς τὸ κάτω μέρος χωρὶς τὸ ἐν νὰ χρησιμοποιῆ μέρη τοῦ ἄλλου⁴.

Ἡ χρῆσις τῆς ligatura εἰς τὰς ἡμετέρας ἐπιγραφὰς γίνεται, ὅπως καὶ εἰς ἄλλας ἐπιταφίους ἢ μὴ ἐπιγραφὰς⁵, δι' ἐξοικονόμησιν χώρου. Δι' αὐτὸν τὸν λόγον ἔχομεν καὶ τὰς ἀπλᾶς ἐνώσεις γραμμάτων ἀλλὰ καὶ τὴν χρησιμοποίησιν τῶν συντμήσεων. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὴν παρατήρησιν, ὅτι εἰς μερικὰς περιπτώσεις ἀποφεύγεται ἡ χρησιμοποίησις τῆς ligatura, ἐνῶ τὰ γράμματα προσεφέροντο πρὸς τοῦτο (π.χ. εἰς τὴν λέξιν ΕΥΚΑΡΠΙΩΝΟΣ, τὸ Ο καὶ C καὶ εἰς τὴν λέξιν ΜΗΝΙ τῆς ἰδίας ἐπιγραφῆς, τὸ Η καὶ Ν). Δὲν χρησιμοποιεῖται δηλ. ἡ ligatura ἐκεῖ ὅπου ὑπῆρχε χώρος διὰ νὰ γραφοῦν τὰ γράμματα κεχωρισμένως.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω πέντε περιπτώσεων ἦτο δυνατόν νὰ γραφοῦν εἰς ligatura τὰ γράμματα ΝΤ εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Λέοντος, τὰ ΠΡ εἰς τὰς λέξεις πρεσβυτέρου, Ἀπριλίου καὶ Πρίσκου, τὰ ΤΡ εἰς τὰς λέξεις στρατιώτου καὶ ἱατροῦ καὶ τὰ ΩΝ εἰς τὴν λέξιν Εὐκαρπίωνος. Ἡ περιορισμένη χρῆσις τῆς ligatura δὲν σημαίνει, κατὰ τὴν ἡμετέραν ἄποψιν, οὐδὲν ἄλλο εἰ μὴ πρωϊμότητα τῶν μωσαϊκῶν. Διότι δὲν θὰ ἠμπόδιζε τίποτε τὸν ψηφοθέτην, ἐφ' ὅσον εἶχεν ὑπ' ὄψιν τὸν ταύτας, νὰ τὰς χρησιμοποιήσῃ. Ἄντ' αὐτοῦ ὅμως, θὰ ἔλεγον, χρησιμοποιεῖ μόνον τὰς εὐκολωτέρας συνθέσεις, αὐτὰς αἱ ὁποῖαι κατὰ τὴν ἐποχὴν του ἦσαν ἐν χρῆσει⁶.

1. Διὰ τὰς ligaturas βλ. W. L a r f e l d, Handbuch der Griechischen Epigraphik, Leipzig 1902, II, σ. 513-515, καὶ M. A v i - Y o n a h, Abbreviations, ἑ.ἀ., σ. 31 κ.έ.

2. C h. T e x i e r - R. P u l l a n, ἑ.ἀ., σ. 138-141.

3. Ἡ ΜΗ εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τοῦ Εὐκαρπίωνος, Ἀνανίου, Φιλίππου, Κυρίλλου καὶ Δαμιανοῦ. Ἡ ΜΗΝ εἰς τὰς τοῦ Βασιλίσκου, Θερινοῦ, Κυρίλλου, Λέοντος, Φιλήμονος, Ὀνησιφόρου, Πορφυρίου. Ἡ ΝΗ εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Ὀνησιφόρου. Ἡ ΟΣ εἰς τὴν τοῦ Φιλήμονος καὶ ἡ ΩΜ εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Ρωμανοῦ.

4. Αὐτὸ συμβαίνει εἰς τὴν λέξιν ΡΩΜΑΝΟΥ, ὅπου ἐνώνονται εἰς τὸ κάτω μέρος τὸ Μ καὶ Α, εἰς τὴν λέξιν ΦΗΛΗΜΟΝΟΣ, ὅπου ἐνώνονται τὸ ΗΑΗ, εἰς τὴν λέξιν ΦΙΛΙΠΠΟΥ, ὅπου ἐνώνονται τὸ ΙΑΙ, εἰς τὴν λέξιν ΜΑΡ, τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Φιλήμονος, ὅπου ἐνώνονται τὸ ΜΑ καὶ εἰς τὴν λέξιν ΔΑΜΙΑΝΟΥ, ὅπου ἐνώνονται εἰς τὸ κάτω μέρος τὰ τρία πρῶτα γράμματα.

5. Βλ. A. C. B a n d y, The Greek Christian Inscriptions of Crete, ἑ.ἀ., σ. 13.

6. Διὰ τὰς μέχρι τὸ 1940 εὐρεθείσας ligaturas εἰς ἐπιγραφὰς βλ. M. A v i - Y o n a h,

Ἐξ ὄλων τῶν μέχρι τοῦδε ἐκτεθέντων δυνάμεθα νὰ καταλήξωμεν εἰς τὰ ἐξῆς συμπεράσματα: Ἡ παρουσία εἰς τὰ μωσαϊκὰ τῆς Rotonda τῶν Ἁγ. Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ καὶ ἡ ἑορτὴ αὐτῶν κατὰ τὸν μῆνα Σεπτέμβριον δὲν σημαίνει ὑποχρεωτικῶς ἐπίδρασιν τῆς Δύσεως. Διότι ἐκτὸς τοῦ γεγονότος, ὅτι αἱ δύο ἀπὸ τὰς τρεῖς συζυγίας τῶν ἁγίων ἐκ τῆς Ἀνατολῆς κατήγοντο καὶ εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐμαρτύρησαν, ὑπάρχουν καὶ ἄλλα στοιχεῖα τὰ ὁποῖα μᾶς πείθουν, ὅτι ἡ εἰκονογράφησις τοῦ Ἁγ. Γεωργίου ἔγινε πρὸ τῆς γραφῆς τῶν συναξαρίων ἢ ἀμέσως μετὰ ἀπ' αὐτήν, ὅταν ἀκόμη ταῦτα δὲν εἶχον γίνει πολὺ γνωστά. Διαφορετικὰ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ δοθῇ ἐρμηνεῖα εἰς τὸ ὅτι οἱ μῆνες ἑπτὰ ἐκ τῶν δεκαπέντε σωζομένων ἁγίων δὲν συμφωνοῦν μὲ οὐδὲν ἀπὸ τὰ συναξάρια.

Μὲ βάσιν τὴν μορφήν τῶν γραμμάτων τῶν ἐπιγραφῶν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ ἀσφαλῆς χρονολόγησις, διότι ταῦτα ἀπαντῶνται εἰς τὴν ἰδίαν μορφήν κατὰ τὸν 4ον καὶ 5ον μ.Χ. αἰ., ἀλλὰ καὶ ἀργότερον.

Αἱ δηλούμεναι διὰ τοῦ S συντμήσεις συμφωνοῦν χρονολογικῶς μὲ τὴν δοθεῖσαν εἰς τὰ ψηφιδωτὰ χρονολογίαν (400 μ.Χ.). Ὁ τύπος τῆς συντμήσεως αὐτῆς ἀπαντᾶται ἤδη ἀπὸ τὸ 147 μ.Χ., ἢ χρῆσις τῆς δὲ κατὰ τὸν 4ον αἰ. εἶναι πολὺ συχνὴ μὲ ἀρκετὰ παραδείγματα ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ χώρου. Ἡ ἄποψις τοῦ E. Weigand, ὅτι παρουσιάζεται διὰ πρώτην φοράν εἰς τὸ τέλος τοῦ 5ου αἰ., δὲν εὐσταθεῖ πλέον.

Ἡ διστακτικὴ, ἢ πτωχὴ εἰς τύπους καὶ περιορισμένη χρῆσις τῆς ligatura ὀφείλεται εἰς τὴν πρωϊμότητα τῶν μωσαϊκῶν ἐνῶ, συμφώνως μὲ τὸν πίνακα τοῦ M. Avi-Yonah, τὸν 4ον αἰ. ἔχομεν ἐννέα παραδείγματα, τὸν 5ον δὲ, τὸν 6ον ἔχομεν τεσσαράκοντα ὀκτώ¹.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΓΟΥΝΑΡΗΣ

ἔ.ἀ., σ. 131, ὅπου βλέπομεν ὅτι αὐτὰ ἀπαντῶνται ἤδη ἀπὸ τὴν προχριστιανικὴν ἐποχὴν καὶ συνεχίζονται ἕως τὸν 12ον αἰ.

1. Ὁ πίναξ τὸν ὁποῖον δημοσιεύει ὁ Avi-Yonah, ἔ.ἀ., σ. 31 πρέπει νὰ συμπληρωθῇ μὲ τὰ νέα παραδείγματα.

RÉSUMÉ

Georges Gounaris, Les inscriptions de fête des mosaïcs de la coupole de Saint Georges (Rotonda) de Thessaloniki.

Comme c'est déjà connu les opinions sur la chronologie des mosaïcs de la coupole de Saint Georges à Thessaloniki sont divers (de l'époque de Constantin le Grand jusqu'à l'VIIIe siècle).

L'auteur de cet article s'occupe avec la chronologie de ces mosaïcs en se basant aux éléments que nous donnent les inscriptions. Ses conclusions sont les suivantes: 1. La lecture par I. Kurth comme «Ἀρίσταρχος» du nom du 1er saint du panneau nord-ouest, n'est pas juste. L'auteur croit qu'il s'agit d'«Ἀρκάδιος». 2. Le mois de Septembre, mentionné comme le mois de fête des Saints Cosmas et Damien n'indique pas une influence occidentale et ne permet pas la chronologie des mosaïcs dans une époque après le VIe siècle, comme E. Weigand accepte. 3. D'après la forme des lettres des inscriptions ce n'est pas possible d'avoir une chronologie sûre, car nous rencontrons ces lettres de la même forme aux IVe et Ve siècles, et plus tard encore. 4. Le S comme abréviation est déjà connu depuis l'année 147 et son utilisation pendant le IVe siècle et très fréquent avec beaucoup d'exemples en Grèce. L'opinion de E. Weigand que S apparait pour la première fois à la fin du Ve siècle n'est pas juste. 5. D'une part l'utilisation rare de ligatura et d'autre part la pauvreté de ses formes sont dûes, à l'époque des mosaïcs qu'ils ne peuvent pas être datés après la fin du IVe siècle après J. Chr.